

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів

Кафедра фінансів суб'єктів господарювання та страхування

ДРАЧ Лілія Василівна

Управління фінансовою безпекою суб'єкта
господарювання / Management of the Financial Security of
the Entity

спеціальність: 8.03050801 - Фінанси і кредит
магістерська програма - Управління фінансами суб'єктів господарювання
Магістерська робота

Виконав студент групи ФСГм-21 Л.
В. Драч

Науковий керівник: к.е.н.,
доцент, О. Р. Квасовський

Магістерську роботу допущено
до захисту:

" __ " _____ 20 __ р.

Завідувач кафедри **О. В.Кнейслер**

ТЕРНОПІЛЬ -2017

РЕЗЮМЕ

Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний зміст дипломної роботи викладено на 119 сторінках. Робота містить 6 аналітичних таблиць та 15 рисунків.

Метою дипломної роботи є комплексне дослідження теоретико-методичних і прикладних основ управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання на сучасному етапі розвитку економіки України для розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності такого управління.

Об'єктом дослідження процес управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання в сучасних умовах.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів управління функціонуванням системи фінансової безпеки суб'єкта господарювання (на прикладі ТОВ «Микулинецький Бровар»).

При написанні дипломної роботи використані чинні законодавчі та нормативні акти з основ фінансової діяльності суб'єктів господарювання, наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів, статистичні дані досліджуваного підприємства.

Ключові слова: фінансова безпека, суб'єкти господарювання, підприємства, управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання, фінансовий механізм підприємства, фінансова стійкість.

ABSTRACT

The work consists of an introduction, three chapters, conclusions and a list of sources. The main content of the thesis set out on page 119. The work contains six analytical tables and fifteen figures.

The aim of the thesis is a comprehensive research of methodological bases of financial security management system on the current stage of development of Ukraine for the development of scientific recommendations improving the management system of financial security enterprises

The object of the study is the management of financial security of business entity in the modern world.

The subject of research is a set of theoretical, methodological and practical aspects of the formation and functioning of financial security in the enterprise (for example, of LLC «Mykulynetsky Brovar»).

When writing a research paper used existing laws and regulations on the basics of accounting policies, research, domestic and foreign economists and statistics.

Keywords: financial safety, agents of management, enterprises, company's financial mechanism, financial stability.

АНОТАЦІЯ

на дипломну роботу

Управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання

Драч Лілії Василівни

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 8.03050801 «Фінанси і кредит» – Тернопільський національний економічний університет, 2017 р.

Досліджено підходи до оцінки сучасних фінансових ризиків і їх впливу на формування управління системою фінансової безпеки суб'єктів господарювання в різних умовах. Обґрунтовано шляхи вдосконалення управління системою фінансової безпеки досліджуваного підприємства (ТОВ «Микулинецький Бровар») на базі критичного вивчення сучасних організаційно-економічних і правових засад фінансової безпеки на мікрорівні.

Ключові слова: фінансова безпека, суб'єкти господарювання, підприємства, управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання, фінансовий механізм підприємства, фінансова стійкість.

ANNOTATION

on diploma work

Management of the financial security of the entity

Drach Liliia

Research on a receipt educationally qualifying level of master's degree after speciality 8.03050801 «Finance and Credit» – Ternopil' national economic university, Ternopil', 2017.

Investigates approaches to the assessment of the current financial risks and their impact on the formation of management system of financial security of business entities in various conditions. The ways of improving the management system of financial security of the studied enterprises (LLC «Mykulynetskyy Brovar») on the basis of critical study of the modern organizational-economic and legal foundations of the financial security at the micro level.

Keywords: financial safety, agents of management, enterprises, company's financial mechanism, financial stability.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	8
1.1. Фінансова безпека суб'єкта господарювання в системі національної безпеки України.....	8
1.2. Сутнісно-теоретичні засади управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання.....	22
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «МИКУЛИНЕЦЬКИЙ БРОВАР»)	32
2.1. Оцінка фінансових ризиків в управлінні фінансовою безпекою суб'єкта господарювання.....	32
2.2. Оптимальний вибір показників для оцінювання стану фінансової безпеки суб'єкта господарювання.....	40
2.3. Комплексний аналіз рівня управління системою фінансової безпеки досліджуваного підприємства.....	52
Висновки до розділу 2.....	62
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	64
3.1. Організаційно-економічне та правове вдосконалення управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання.....	64
3.2. Концептуальний підхід до формування ефективного управління системою фінансової безпеки суб'єктів господарювання.....	74
3.3. Функціональне забезпечення підвищення якості управління системою фінансової безпеки підприємств.....	84
Висновки до розділу 3.....	95
ВИСНОВКИ	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99
ДОДАТКИ	109

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансова безпека на рівні суб'єктів господарювання є багатоаспектним явищем, стан її динамічно змінюється, тому доцільно здійснювати ретельний моніторинг фінансового стану підприємств, а також вивчати проблеми, що виникають під впливом реформування національної економіки, регіоналізації й глобалізації світової економіки, інтернаціоналізації фінансових потоків, перманентних фінансових криз тощо.

Для формування дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання в Україні, перш за все, необхідно з'ясувати, що вкладається в це поняття, які фактори впливають на її дотримання, якими є взаємопов'язані окремі складові цієї категорії, як повинні координуватися дії усіх ланок, покликаних стояти на сторожі безпеки інтересів різних суб'єктів підприємницької діяльності. Розмаїття аспектів фінансової безпеки підприємств, складність вибору оптимального варіанту її гарантування і викликають потребу застосування комплексного підходу до досліджень у цій сфері.

Сучасний етап розвитку національної економіки характеризується наявністю численних чинників, які негативно впливають на функціонування суб'єктів господарювання. До таких чинників, окрім циклічних глобальних економічних криз, варто віднести, насамперед, нестабільність податкового і регуляторного законодавства, інфляційні процеси, недоступність кредитних ресурсів, посилення конкуренції, низький рівень капіталізації фондового ринку, зниження рівня інвестиційної активності, уповільнення платіжного обороту, зростання числа збиткових підприємств. Дія цих чинників викликає аритмію у русі матеріальних і фінансових потоків, призводить до значних втрат і збитків і, як наслідок, втрати суб'єктом господарювання фінансової безпеки. З огляду на це актуальним напрямком сталого функціонування українських підприємств є формування на них ефективної системи управління фінансовою безпекою.

На сьогодні вже проведено багато досліджень щодо фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання та її складових. Вагомий внесок у дослідження проблеми управління фінансовою безпекою підприємств зробили провідні західні вчені: Дж. К. Ван Хорн, Т. Аллісон, К. Жюгляр, Дж. Найт, Г. Фостер, Й. Шумпетер. Важливу роль у теоретичному й емпіричному дослідженні проблематики управління фінансовою безпекою на мікрорівні та її впливу на національну економічну безпеку відіграють праці сучасних вітчизняних і російських вчених та фахівців-практиків, таких як: Л. І. Абалкін, О. І. Барановський, З. М. Борисенко, О. Ф. Белов, І. О. Бланк, З. С. Варналій, С. Б. Воронцов, В. М. Геєць, А. С. Гальчинський, С. А. Єрохін, Я. А. Жаліло, О. А. Кириченко, О. В. Кнейслер, Т. Т. Ковальчук, О. М. Мозговий, П. Я. Пригунов, А. І. Сухоруков, В. С. Сідак, В. А. Тимошенко, В. І. Терехов, В. М. Федосов, В. К. Черняк, М. Г. Чумаченко та ін.

Разом з тим, не дивлячись на велику кількість публікацій, залишається багато невирішених проблем управління фінансовою безпекою вітчизняних суб'єктів господарювання, яка є основною складовою захисту від загроз на мікрорівні. Окрім того, ситуацію ускладнює відсутність системності, скоординованості та єдиних поглядів стосовно категорійно-понятійного апарату у цій сфері, а також обґрунтованих пропозицій щодо впровадження сучасних методів і моделей управління фінансовою безпекою підприємств. Все це і зумовило актуальність вибраної нами теми та напрямків її дослідження.

Наукове завдання дипломного дослідження полягає у визначенні: умов і параметрів функціонування системи управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання; показників для оцінювання ефективності такого управління на прикладі конкретного підприємства; напрямків удосконалення управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання в Україні в сучасних умовах.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є комплексне дослідження теоретико-методичних і прикладних основ управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання на сучасному етапі розвитку економіки України для розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності такого управління.

Поставлена мета зумовила вирішення таких основних **завдань**:

- на базі системного підходу визначити теоретичні засади ролі та місця фінансової безпеки суб'єкта господарювання у національній безпеці України;

- розкрити сутнісні та теоретичні основи управління фінансовою безпекою на рівні суб'єкта господарювання, систематизувати й узагальнити досвід організації такого управління;

- комплексно проаналізувати стан управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання на прикладі конкретного підприємства (ТОВ «Микулинецький Бровар»);

- окреслити напрямки вдосконалення організаційно-економічного, правового та функціонального забезпечення управління фінансовою безпекою вітчизняних суб'єктів господарювання;

- обґрунтувати концептуальний підхід до формування ефективної структури управління системою фінансової безпеки досліджуваного підприємства пивоварної промисловості в сучасних умовах господарювання.

Об'єктом дослідження є процес управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання в сучасних умовах.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів управління функціонуванням системи фінансової безпеки суб'єкта господарювання (на прикладі ТОВ «Микулинецький Бровар»).

Методи дослідження. Методологічною основою дипломного дослідження є діалектичний метод пізнання економічних явищ, положення економічної теорії та фінансової науки щодо фінансової безпеки суб'єкта господарювання, сучасна теорія фінансового управління. У ході дослідження

широко використовувалися логічні й емпіричні методи пізнання механізмів і форм управління фінансами, а також методи порівняльного, факторного, економіко-математичного, статистичного, техніко-економічного аналізу, прогнозування економічних процесів, графоаналітичні й алгоритмічні методи відображення результатів досліджень. Пріоритетність використання того чи іншого методу визначалася конкретним завданням і поставленою метою.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в отриманні науково обґрунтованих результатів, які в сукупності дають змогу розв'язати важливу проблему підвищення якості управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання. Зокрема:

- удосконалено методичні підходи до формування управління фінансовою безпекою підприємства із застосуванням комплексного підходу;
- уточнено методи оптимізації функціональної складової управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання;
- дістало подальшого розвитку оцінювання стану управління фінансовою безпекою підприємства на основі розрахунку інтегрального показника його фінансового стану в умовах економічної невизначеності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій щодо вдосконалення управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання в частині оцінки її ефективності, використання окремих методичних прийомів і формування моделі інформаційного середовища для вказаного управління.

Публікації. Окремі результати наукового дослідження опубліковані в 3 працях у співавторстві обсягом 0,4 д.а.

Обсяг та структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дипломної роботи становить 119 машинописних сторінок, в т. ч. основний текст займає 98 сторінок. Робота містить 6 таблиць і 15 рисунків; список використаних джерел налічує 105 найменувань і займає 10 сторінок, 6 додатків на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Фінансова безпека суб'єкта господарювання в системі національної безпеки України

Безпека є складним соціально-політичним явищем, яке охоплює багато сторін життя. Його можна розглядати як стан, коли немає небезпеки. Проте історія не містить прикладів, коли б такого стану вдалося досягти окремій людині, різним формам суспільних утворень або ж державам в цілому.

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених поняття національної безпеки подано в різних термінологічних інтерпретаціях. Так, З. Борисенко, М. Казанов, В. Возженінов, В. Ковальський, О. Маначинський, Є. Пронін, Т. Аллісон, Г. Тревертон, Ю. Хафтендорн розглядають її як аксіому відсутності загроз за сталого розвитку суб'єктів [17, с. 37]. В. Василенко, Н. Матрусов, І. Ліпман, Дж. Коллінз, А. Джордан, В. Тейлор, Дж. Найт вважають, що безпека – стан захищеності інтересів суб'єктів [22, с.124-128; 68, с.132-133]. Ф. Бутинець, Н. Ніжник, Г. Ситник, В. Білоус, Т. Шуберт, Г. Фостер, Є. Ірл розглядають безпеку як необхідний стан системи [77, с. 151], а В. Ліпкан, М. Лєсков, О. Дергачов, Дж. Гаддіс, Б. Позен як діяльність суб'єктів стосовно виявлення та кореляції всіх чинників, що впливають на внутрішні та зовнішні сфери життєдіяльності [68, с. 112].

Оскільки життя держави і суспільства розгортається в часі і просторі в різних сферах, національна безпека є виключно багатопланове явище, яке передбачає політичні, воєнні, економічні, соціальні, екологічні та інші характеристики.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» зазначається, що: «національна безпека України – це захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства і держави, за якої

забезпечуються сталий розвиток суспільства, сучасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [42, с.61].

Національна безпека як наукова категорія – наріжний камінь щодо забезпечення виживання та стійкого розвитку будь-якої держави. Під час її визначення за допомогою інших категорій соціальних і політичних наук цей камінь завжди перетворювався на камінь спотикання. Складний багатокomпонентний характер цього поняття і нині є причиною жвавих дискусій, адже від його розуміння залежить формування державної політики загалом та концептуальних засад держави. У підсумку, від цього залежить устрій, функції і параметри системи національної безпеки. Тому ми для цього дослідження використали визначення національної безпеки сформульоване у вищезгаданому Законі.

Становлення системи національної безпеки Української держави має певні етапи [46, с.15]. Вони пов'язані зі зміною концептуального підґрунтя та ідеологічної орієнтації (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Етапи розвитку системи національної безпеки України

№ з/п	Етап	Головна функція
1	До 1991 р.	Забезпечення воєнного протистояння з НАТО
2	1991–2004 рр.	Створення незалежної держави
3	2005–2015 рр.	Розбудова громадянського суспільства
4	Після 2015 р.	Забезпечення безпеки життєдіяльності людини

Джерело: [46, с.11].

1-й етап (до 1991 р.). У спадок нашій державі дістався фрагмент системи національної безпеки Радянського Союзу, що опікувалася переважно питаннями воєнної і державної безпеки. Сфера воєнної безпеки мала пріоритетне значення, оскільки, відповідно до пануючої ідеології, забезпечувала силове протистояння між Сходом і Заходом. Державна безпека

орієнтувалася на забезпечення інформаційного впливу у сфері зовнішніх відносин та інформаційно-силового впливу всередині держави. Її функції спрямовувалися переважним чином на підтримання ізольованості суспільства і нейтралізацію будь-яких впливів західних країн. Наприкінці періоду посилювалися глобальні тенденції інтенсивної й екстенсивної інформатизації людства, що спонукало до відкритості українського суспільства. На зміну проблематики вплинула Чорнобильська катастрофа, яка активізувала діяльність у напрямі захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. Згодом це призвело до радикальної зміни поглядів на засади національної безпеки.

2-й етап (1991–2004 рр.). Зі створенням Української держави постало найважливіше завдання – сформувати новий державний організм. Система національної безпеки зазнала ґрунтовних змін. Пріоритет від воєнної сфери перемістився до нового виміру: незалежності, суверенітету і недоторканності кордонів України. Окрім воєнної, національна безпека долучила до свого складу й інші сфери: внутрішньополітичну, економічну, екологічну, науково-технологічну, інформаційну тощо. Було створено Раду національної безпеки і оборони України, яка мала координувати і контролювати діяльність ключових державних інституцій.

Розбудова системи національної безпеки відбувалася паралельно з процесом демонополізації ідеологічної сфери, а саме: формуванням багатопартійної системи, створенням незалежної преси, недержавних аналітичних центрів, громадських організацій. Конституція України (28 червня 1996 року) проголосила державу правовою, соціальною і демократичною.

Відбулася докорінна трансформація економіки – запроваджувалися ринкові засади, приватизувалися підприємства, виник клас власників, середнє та мале підприємництво, формувалися ринкові інфраструктури у банківській та фінансовій сферах. Однак сформована система національної безпеки була не в змозі забезпечити гармонізацію ринкових перетворень і демократизацію

держави. В українському суспільстві загострилися внутрішні суперечності. Набув розвитку конфлікт між жорсткою внутрішньою державною політикою і молодими інституціями громадянського суспільства.

3-й етап (2005–2015 рр.). Започаткований розвиток громадянського суспільства. Дедалі значущими стають соціальні, екологічні, економічні, політичні, морально-етичні та інші принципи. Це висуває нові вимоги до несилових структур національної безпеки. Гармонізація нових суспільних відносин, безумовно, потребує відповідної зміни засад національної безпеки. Причому у концепції національної безпеки мають знайти повноцінне відображення всі напрями діяльності, що впливають на безпеку громадянського суспільства.

Першим кроком у цьому напрямі було створення при РНБО у 2005 році експертно-громадської ради, що мала активно впливати на розбудову стабільних і безпечних суспільних відносин. Громадянський контроль над усіма суб'єктами системи національної безпеки нині розглядається як обов'язковий елемент соціально-економічної системи, що визначає рівень демократизації держави та суспільства загалом.

4-й етап. (з 2015 р.) Сучасні гуманістичні тенденції спрямовують розвиток системи національної безпеки в напрямі безпеки людини. Ступінь досконалості громадянського суспільства і всіх державних інституцій залежить від того, як це життя забезпечено і захищено. На наш погляд, система Національної безпеки України має максимально сконцентруватися на проблемах безпеки життєдіяльності людини.

Таким чином, ми поділяємо точку зору проф. Крутова В.В. [67, с.46-48], що «національна безпека» – це:

- 1) безпека народу як носія суверенітету і єдиного джерела державної влади в Україні;
- 2) форма соціальної діяльності, свідомий цілеспрямований вплив суб'єкта управління на загрози та небезпеки, за якого державними та недержавними інституціями створюються необхідні і достатні умови для

прогресивного розвитку українських національних інтересів, джерел добробуту народу України, а також забезпечується ефективне функціонування системи національної безпеки України;

3) пронизане суб'єктивними переживаннями прагнення до задоволення потреби окремої особи у безпеці, що є невід'ємним від людського ества, управління загрозами та небезпеками;

4) постійний процес, в рамках якого представники однієї нації прагнуть виявити і забезпечити свій спільний інтерес;

5) процес боротьби особи, націй, держав, груп потреб, інтересів і цінностей, принципів, засобів та методів їх забезпечення;

6) процес прийняття рішень в галузі національної безпеки, через який різні представники нації виявляють і реалізують свої спільні інтереси відповідно до власних очікувань відповідних процесів і ефективності в управлінні загрозами та небезпеками (політико-орієнтований метод);

7) прагнення досягнути визначеності відносин у нестабільному світі, нескінчений процес створення порядку з хаосу, безпеки з небезпеки.

Концептуальним документом, в якому закріплюється політика національної безпеки виступає або Концепція національної безпеки, або Стратегія національної безпеки.

В економічній науці і практиці поки що немає одностайного визначення категорії «економічна безпека держави». У науковій літературі до цієї категорії багато науковців [53, с.15-20] включають такі складові: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, соціальна, демографічна, екологічна, промислово-технологічна, соціальна, продовольча, приватизаційна, безпека фінансово-кредитної сфери, зовнішньоекономічна. Але це надто широке трактування економічної безпеки.

Другим поширеним підходом є трактування економічної державної безпеки з погляду її ролі у недопущенні виходу окремих параметрів безпеки за їх граничне значення та захисту держави від соціально-політичних вибухів. Економічну безпеку розуміють як стан економічної системи, «який

характеризується стійкістю щодо впливу внутрішніх та зовнішніх дій, що загрожують суспільству» [53, с.51], або «економічна безпека – якісна характеристика економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів» [53, с.102]. Вітчизняні фахівці визначають її як «стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави» [64, с.128].

На наш погляд, компромісним визначенням економічної безпеки держави може бути визначення її як загальнонаціонального комплексу заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Економічна безпека країни має досить складну внутрішню структуру. Проведений нами аналіз дає змогу виділити такі її елементи:

– *економічну незалежність* (можливість контролю держави за національними ресурсами; досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, які б забезпечили її конкурентоспроможність і дозволили на рівних брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках і обміні науково-технічними досягненнями);

– *стабільність і стійкість* національної економіки (захист власності у всіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію);

– *здатність до саморозвитку і прогресу* (створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного, освітнього і загальнокультурного рівня працівників тощо).

Вищезазначений аналіз дозволяє поділити економічну безпеку держави на окремі взаємопов'язані елементи, що дає можливість детального розгляду всіх чинників, які впливають на економічну безпеку. Основними

структурними елементами економічної безпеки України, на думку багатьох авторів, є такі: сировинно-ресурсна безпека; енергетична безпека; фінансова безпека; соціальна безпека; інноваційно-технологічна безпека; продовольча безпека; зовнішньоекономічна безпека.

Значний вплив на функціонування економічної безпеки має її головна складова – фінансова безпека. Заходи із забезпечення фінансової безпеки країни мають передбачати вдосконалення фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем з метою забезпечення ефективного функціонування економіки, її структурної збалансованості та стійкості до негативних впливів.

Забезпечення фінансової безпеки держави базується на механізмі, який є системою організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави.

Механізм забезпечення фінансової безпеки має реалізовуватися на основі розробки відповідних наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної фінансової політики, визначення об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки (суб'єктів), визначення та конкретизації інтересів, систематизації загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки (рис.1.1.).

Фінансова безпека досягається шляхом проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих у встановленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, соціальній, інформаційній і, власне, фінансовій сферах.

Концепція фінансової безпеки має містити пріоритетні цілі і завдання досягнення безпеки, шляхи та методи їх досягнення, які б адекватно відображали роль фінансів у соціально-економічному розвитку держави. Її зміст покликаний координувати загальнодержавні дії у сфері забезпечення безпеки на рівні окремих громадян, суб'єктів господарювання, галузей, секторів економіки, а також на регіональному, національному та

міжнародному рівнях. Без обґрунтованої концепції фінансової безпеки неможливо сподіватись на реалізацію ефективного соціально-економічного розвитку держави.

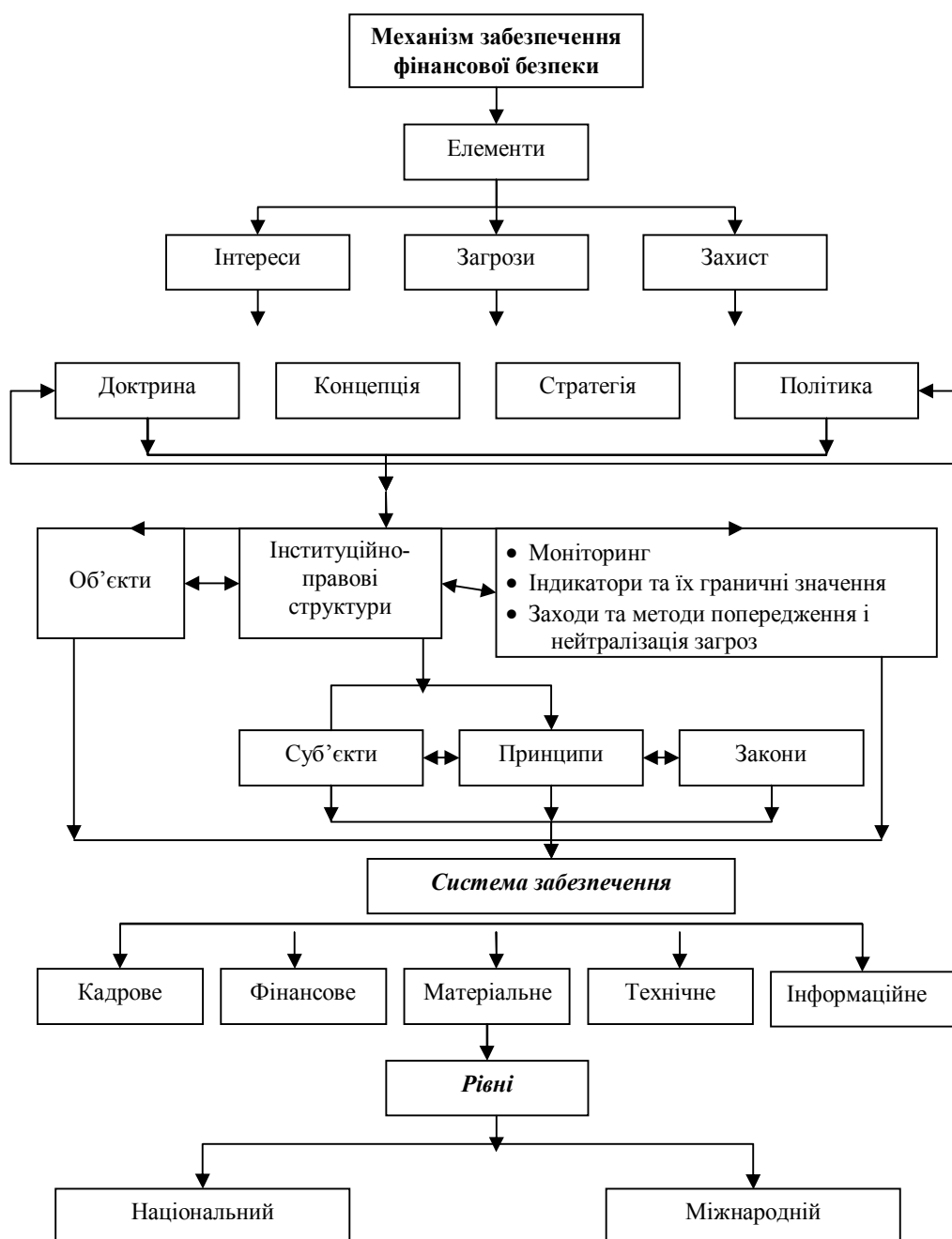

Рис. 1.1. Механізм забезпечення фінансової безпеки держави [42, с.62]

Стратегія фінансової безпеки має бути орієнтована на розробку і послідовне здійснення заходів щодо закріплення і розвитку позитивних процесів і подолання негативних тенденцій у сфері фінансових відносин. При цьому мають бути визначені найближчі цілі цієї стратегії та механізми їх

реалізації. Державна стратегія фінансової безпеки і комплексна державна фінансова політика перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємодії.

Зважаючи на те, що фінансова безпека не є статичною (на систему безпеки впливає конкретна ситуація, що складається на певному етапі соціально-економічного і політичного розвитку суспільства), то і механізм забезпечення фінансової безпеки включає такі елементи:

- об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і фінансової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансової безпеки;
- розрахунок порогових, гранично допустимих значень фінансових та соціально-економічних показників (індикаторів), перевищення яких може провокувати фінансову нестабільність і фінансову кризу;
- діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці.

Таким чином, побудова механізму забезпечення фінансової безпеки потребує визначення критичних вимог до неї. Проте, як показало наше дослідження, дотепер в економічній літературі не має теоретичних комплексних розробок з цього питання. Тому за науково-практичну основу при формуванні критичних вимог до системи фінансової безпеки, на наш погляд, можна взяти підходи до визначення критеріїв та інтегрального індексу економічної безпеки за Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України [14, с.57].

Ефективність реалізації теоретичних наукових положень на практиці потребує не лише визначення критичних вимог до неї, а й окреслення принципів організації та забезпечення фінансової безпеки. Узагальнення наукових досліджень дозволило сформулювати основні принципи забезпечення фінансової безпеки: пріоритет права і свобод людини, верховенство права, пріоритет мирних засобів у розв'язанні конфліктів, своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам, розмежування повноважень та взаємодія органів

державної влади у забезпеченні національної безпеки [53, с.105].

Враховуючи правові засади та концептуальні підходи щодо сутності фінансової безпеки, можна визначити, що об'єктом фінансової безпеки держави є фінансова система, а конкретніше – усі її сфери та ланки:

- людина і громадянин, домогосподарство;
- підприємства, установи, організації;
- окремі території та регіони;
- суспільство (його інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовища, природні ресурси);
- держава.

У практичному плані всі заходи, спрямовані на забезпечення фінансової безпеки, мають фокусуватись на конкретних об'єктах – правах, свободах, інтересах і пріоритетах людини і громадянина, суспільних цінностях, суверенітеті та територіальній цілісності держави.

Фінансова безпека характеризується, перш за все, здатністю держави забезпечувати стійкість фінансово-економічного розвитку країни. Вона передбачає необхідність усунення впливу фінансових криз, тіньових структур на національну соціально-економічну систему, запобігання витоку капіталу в інші країни і з реального сектора, залучення іноземного капіталу на оптимальних для національної економіки умовах.

Фінансова безпека держави – найважливіша умова її здатності здійснювати самостійну фінансово-економічну політику, відповідно до своїх національних інтересів. Фінансова безпека держави полягає в здатності її органів: забезпечувати стійкість економічного розвитку держави; забезпечувати стійкість платіжно-витратної системи і основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізувати дію світових криз і навмисних дій світових чинників, запобігати великомасштабному витоку капіталу за кордон; запобігати великомасштабним конфліктам між владою різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів національної бюджетної системи; найбільш оптимально для економіки країни залучати і використовувати засоби

іноземних запозичень; запобігати злочинам і адміністративним правопорушенням у фінансовій сфері.

Визначення поняття «фінансова безпека суб'єкта господарювання (підприємства)» як самостійний об'єкт дослідження є відносно новим, уведеним у науковий обіг лише в останні 10-15 років. У науковій літературі досить широко розглядаються питання фінансової безпеки, але це робиться в основному на рівні держави як складової економічної безпеки і як основного її елемента. Однак, і досі ці питання залишаються невирішеними і дискусійними з точки зору методології та категорійних визначень.

Відправною точкою в визначенні категорії «фінансова безпека суб'єкта господарювання (підприємства)», як загальної наукової категорії, на наш погляд, може служити визначення безпеки підприємства, яке дав проф. В.В. Крутов: «безпека підприємства – захищеність життєво важливих для нього інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних структур і окремих осіб, нелояльності персоналу, здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, зберігати стабільність діяльності в різних соціально-економічних умовах і сприяти його розвитку відповідно до статутних цілей підприємства» [67, с.227-232].

В сучасних умовах нестабільності, дії негативних факторів глобальної фінансової кризи, протиріччя реформаційних процесів, держава, в цілях її фінансової безпеки, повинна, перш за все, направляти зусилля на забезпечення безпеки суб'єктів господарювання.

Основними напрямками державної політики при цьому повинні бути сукупність організаційно-правових, соціально-економічних і управлінських рішень, що забезпечують підприємству ефективний захист від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Місце фінансової безпеки суб'єктів господарювання в системі національної безпеки України зображено на рис.1.2.

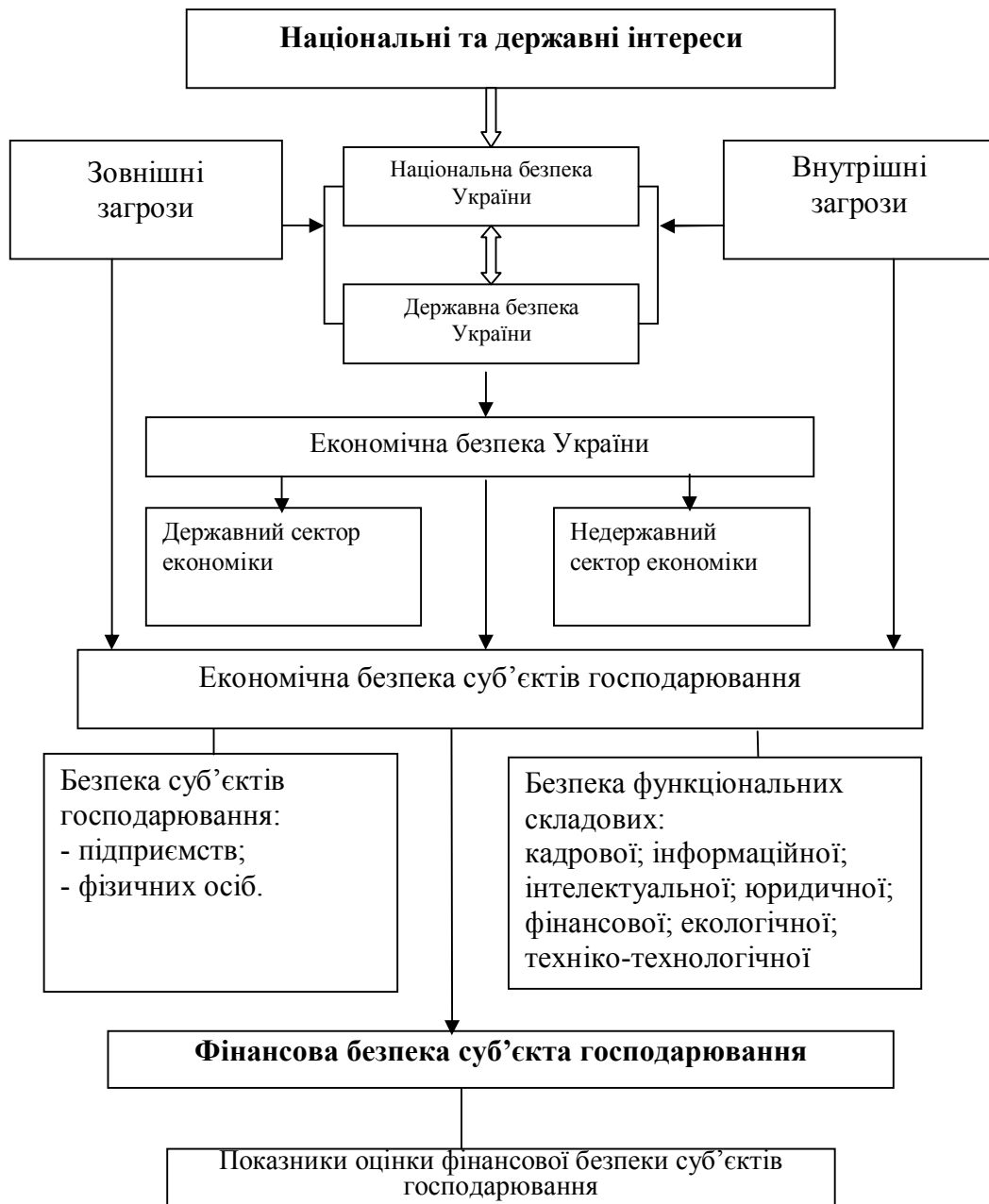

Рис.1.2. Фінансова безпека суб'єктів господарювання в системі національної безпеки в Україні [67, с.229]

Таким чином, організація управління системою фінансової безпеки в системі національної безпеки України структурована і потребує визначення щонайменше на чотирьох рівнях: національному, державному, регіональному та суб'єктному.

Поняття фінансової безпеки суб'єкта господарювання (підприємства) в найбільш загальному вигляді сформулював проф. І.А. Бланк таким чином: «Фінансова безпека підприємства є кількісно і якісно детермінованим рівнем

його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних, збалансованих інтересів від проідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого росту в даному і перспективному періоді» [7, с.171].

Схему взаємозв'язку фінансової безпеки підприємства та його фінансового стану наведемо на рис.1.3.

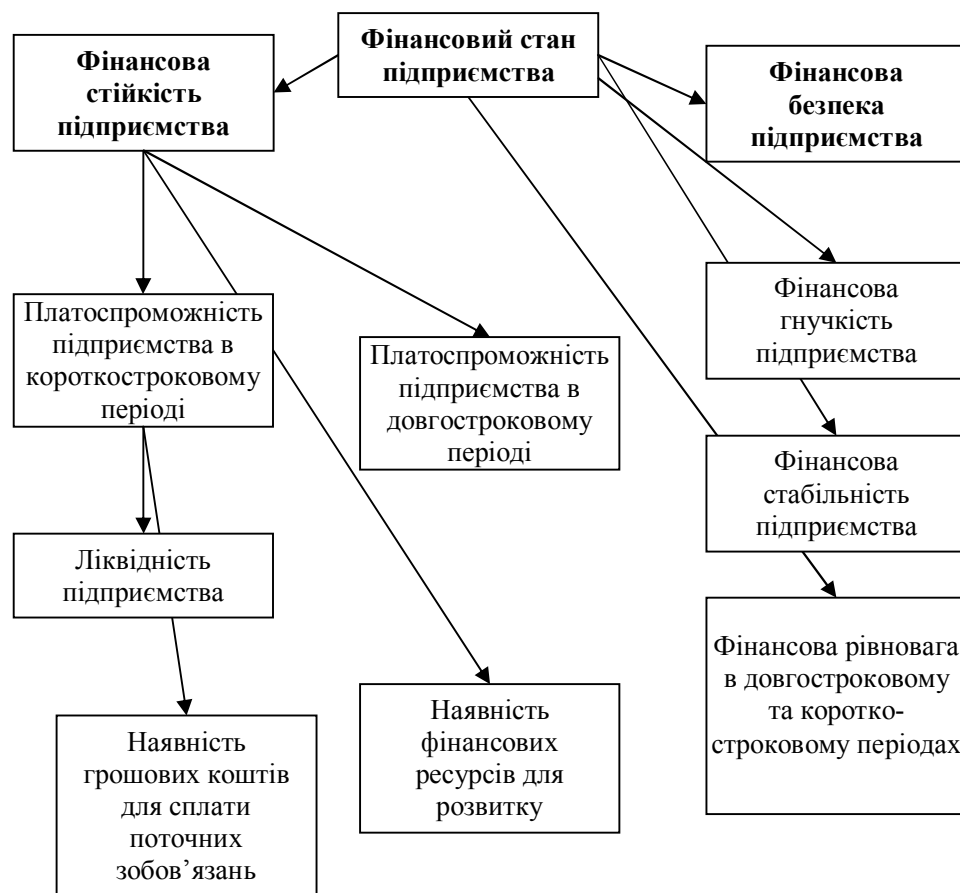

Рис. 1.3. Схема взаємозв'язку фінансової безпеки підприємства та його фінансового стану [12, с.173]

Сутність фінансової безпеки суб'єкта господарювання, на думку проф. М.І. Камлика, складається з його здатності самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію у відповідності з цілями загальної, корпоративної стратегії, в умовах невизначеного і конкурентного середовища.

Головна умова фінансової безпеки підприємства – це здатність протистояти існуючим і виникаючим небезпекам, погрозам, які або намагаються причинити фінансовий збиток підприємству або небажано змінити структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство. Для забезпечення цієї умови підприємство повинно підтримувати фінансову стійкість, рівновагу, забезпечувати достатню фінансову незалежність підприємства і гнучкість при прийнятті фінансових рішень [54, с.81].

У табл. 1.2 узагальнено основні терміни, які використані у вищезазначених наукових роботах.

Таблиця 1.2

Характеристика категорій: фінансової безпеки, стабільності, гнучкості та фінансової рівноваги

<i>Категорія, визначення, показники</i>
Фінансова безпека – визначає граничний стан фінансової стійкості, в якому повинно знаходитись підприємство для реалізації своєї стратегії, характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім погрозам. Для оцінки фінансової безпеки запропоновані індикатори фінансової безпеки, головними з яких є показники зміни вартості підприємства.
Фінансова гнучкість – здатність підприємства змінювати об'єм і структуру фінансування, а також напрямки вкладення фінансових ресурсів відповідно до змін зовнішніх і внутрішніх обставин. Є якісною характеристикою, пропонується використовувати для її оцінки наявність управлінських опціонів підприємства.
Фінансова стабільність – визначається постійністю оптимальних або наближених до них значень показників. В якості показника фінансової стабільності пропонується використовувати значення середньоквадратичного відхилення (σ), розрахованого на основі відхилень фактичних значень показника від оптимальних. Тоді підприємство буде фінансово стабільним при виконанні такої умови: $K_{опт.} = K_{факт.} \pm \sigma$, де: $K_{опт.}$ – оптимальні і фактичні значення фінансових коефіцієнтів, σ – середньоквадратичне відхилення.
Фінансова рівновага – характеризує збалансованість розвитку підприємства, тобто досягається оптимальним поєднанням доходності і ризику.

Джерело: [55, с.81].

Узагальнюючи попередні визначення, можемо підсумувати, що фінансова безпека суб'єкта господарювання (підприємства) може бути визначена як стан найбільш ефективного використання його фінансових ресурсів, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління, використання

основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану суб'єкта господарювання і перспектив його технологічного і фінансового розвитку [59, с.77].

1.2. Сутнісно-теоретичні засади управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання

Об'єктом управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання є його фінансова діяльність, суб'єктом такого управління – окремий власник або менеджер.

Зазначені елементи управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання в сукупності складають механізм управління нею. На рис. 1.4. представлено місце управління системою фінансової безпеки в загальній ієрархічній системі управління безпекою суб'єкта господарювання.

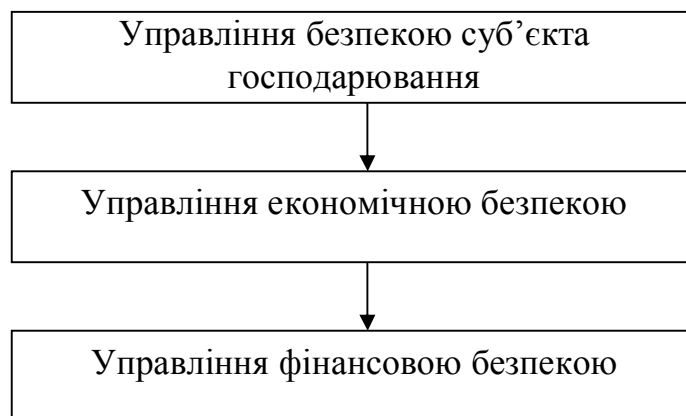

Рис. 1.4. Місце управління системою фінансової безпеки в системі управління безпекою суб'єкта господарювання [69, с.158]

Сукупність об'єкта і суб'єкта управління в діяльності служб фінансової безпеки суб'єкта господарювання формує систему управління, яка включає:

- механізм управління (цілі, функції, задачі, принципи і методи);
- сукупність організаційних структур управління (типи суб'єктів

забезпечення безпеки, види організаційних структур управління, рівні управління, персонал і таке інше).

- процеси забезпечення фінансової безпеки як дії і взаємодії елементів механізму і структур управління з допомогою планів підтримки фінансової безпеки, спеціальних рішень за ситуаційними, нестандартними проблемами.

Пропонується така схема управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання (рис.1.5.):

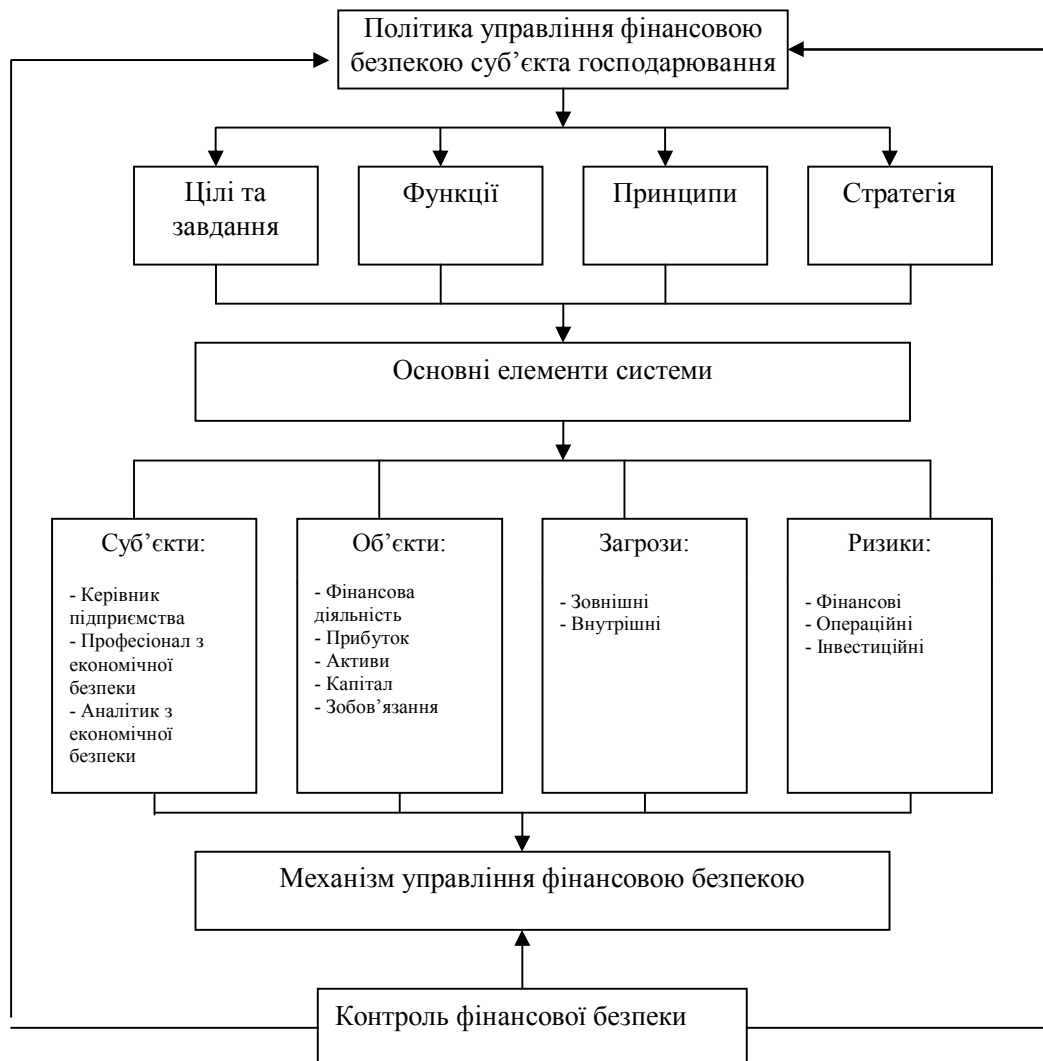

Рис. 1.5. Управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання

Джерело: складено автором.

Відповідно, процес управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання базується на механізмі управління (рис. 1.6). Механізм

управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання, з одного боку, є сукупністю основних елементів впливу на процес розробки і реалізації управлінських рішень із забезпечення захисту його фінансових інтересів від різноманітних загроз, а, з другого, механізм управління безпекою підприємства – це сукупність органів управління всіх рівнів підприємства, що діє на базі нормативно-правових документів, технічних засобів забезпечення процесу управління, організація формальних і неформальних взаємовідносин між внутрішніми суб'єктами управління в процесі планування та проведення заходів щодо протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам і ризикам, а також взаємин із зовнішніми організаціями.

Рис. 1.6. Механізм управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання

Джерело: складено автором.

Відповідно, функціонування управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання передбачає постійну взаємодію функцій планування, аналізу, регулювання, контролю мотивацій в процесі прийняття оптимальних управлінських рішень керівництвом і структурними підрозділами. На рис. 1.7 наведений один із варіантів структури фінансової служби підприємства.

Рис. 1.7. Структура фінансової служби підприємства [71, с.176]

Фінансове планування ґрунтується на стратегічному плані розвитку підприємства щодо визначення конкуренції його розвитку, формування стратегічних цілей підприємства та тактичному плані (бізнес-плані) на майбутній період (як правило, на рік) щодо визначення заходів і постановки конкретних завдань з досягнення стратегічних цілей, розробки тактики виконання поставлених завдань (стратегії розвитку бізнесу) тощо.

Фінансовий план містить: розробку й узгодження фінансової моделі підприємства; формування прибуткового балансу ресурсів і вкладень розрахунок прогнозованих фінансових результатів; складання плану руху капіталу, плану фінансових операцій, плану розробки і впровадження фінансових продуктів та послуг; формування бюджету підприємства на рік у його доходній і витратній частинах; встановлення лімітів видатків на утримання підприємства, визначення мінімальної рентабельності та доходної

частини бюджету, розрахунок податкових платежів; розрахунок прогнозованих показників і нормативів.

Фінансовий аналіз та контроль виробничо-господарської діяльності підприємства – це діагноз його фінансового стану, який допомагає виявити та мобілізувати внутрішньогосподарські резерви, збільшити доходи та прибутки, зменшити витрати виробництва, підвищити рентабельність, поліпшити фінансово-господарську діяльність у цілому.

Процес фінансового аналізу можна поділити на два блоки: аналіз фінансових результатів та рентабельності й аналіз фінансового стану підприємств. Сутність цих блоків аналізу розкриємо у розділі 2 цієї дипломної роботи.

Сутність фінансового контролю та обліку зводиться до процесу вивчення, порівняння, виявлення, фіксації проблем змісту і відображення в обліку господарських операцій та вжиття заходів для їх розв'язання, усунення порушень, попередження в подальшому. Доцільно зазначити, що фінансовий облік та контроль необхідно розглядати як систему, до якої входять суб'єкти, підконтрольні об'єкти та контрольні дії.

Вершиною управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання є застосування сучасних методів фінансового планування і контролю – бюджетування. Воно поділяється на короткострокове або поточне, яке охоплює період, не більший року, і капітальне, яке часто називають інвестиційним.

У рамках поточного бюджетування розглядають завдання оцінки і планування усіх вхідних і вихідних грошових потоків як результат діяльності компанії у короткостроковому періоді часу – місяць, квартал, рік. При цьому кожний із зазначених відтинків розбивається на менш тривалі періоди, наприклад, рік розбивається на дванадцять місяців. Головна мета такого планування полягає в тому, щоб оцінити нестачу грошових ресурсів і передбачити шляхи додаткового фінансування [74, с.307].

Капітальне бюджетування пов'язане з плануванням інвестицій підприємства в основні й обігові кошти, аби оцінити віддачу від цих інвестицій у довгостроковій перспективі, тобто упродовж кількох років. Кожне завдання капітального бюджетування оформляють у вигляді окремого інвестиційного проекту, для якого складають прогноз грошових потоків.

Перераховані блоки – це система, яка є першим кроком у побудові цивілізованого управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання. З неї слід розпочинати, і лише завершивши її, можна переходити до розв'язання інших проблем.

Формування основних постулатів управління системою фінансової безпеки дозволяє більш системно визначити її сутність, яка є важливою складовою економічної безпеки суб'єкта господарювання і представляє собою такий його стан, що:

- 1) дозволяє забезпечити фінансову стійкість, платоспроможність, ліквідність та достатню фінансову незалежність підприємства у довгостроковому періоді;
- 2) забезпечує оптимальне залучення та ефективне використання фінансових ресурсів підприємства;
- 3) дозволяє ідентифікувати небезпеки та загрози стану підприємства та розробляти заходи для їх вчасного усунення;
- 4) дозволяє самостійно розробляти та впроваджувати фінансову стратегію;
- 5) має бути оцінена кількісними та якісними показниками, які мають граничні значення.

Оскільки суб'єкт господарювання є динамічною системою, то і його фінансова безпека не є статичним явищем, що викликає потребу постійного контролю та ефективного управління. На сьогоднішній час одним із методичних завдань зазначеної проблеми є визначення рівня фінансової безпеки підприємства, як невід'ємного елемента системи управління ним.

Як свідчить аналіз основних публікацій з проблем рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання, пропонується проводити його із застосуванням графічного підходу, методу бальних оцінок, критеріальних показників, кластерного аналізу тощо [79, с.7-10]. Щодо практичного визначення управління фінансовою безпекою підприємством, то можна його визначити як цілеспрямований процес впливу суб'єкта на об'єкт фінансової безпеки, і в теоретичному визначенні воно є системною сукупністю трьох складових: процесу управління, організації управління та інформації.

Систему управління фінансовою безпекою будь-якого об'єкту можна розглядати як сукупність відносин безпеки, реалізованих за допомогою організаційної структури управління, нормативно-правового й організаційно-методичного забезпечення, процесів реагування на погрози та наявність моделі прийняття рішення залежно від ситуації. Комплексна модель управління фінансовою безпекою підприємства може бути описана функцією управління процесами її забезпечення:

$$МУЕБР = f(O, МН, П, МПР), \quad (1.1)$$

де f – функція, що припускає наявність цілей в управлінні фінансовою безпекою підприємства, яка об'єднує всі елементи механізму керування; O – організаційна структура (має бути ієрархія органів, які відповідають за дії щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства); $МН$ – організаційно-методична і нормативно-правова база системи управління; $П$ – процеси реагування на погрози; $МПР$ – моделі прийняття рішень для успішного управління фінансовою безпекою залежно від сформованої ситуації [81, с.48].

Наявність цілей є необхідною умовою будь-якої системи, а щодо розгляду проблеми управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання доцільно виділити низку особливостей:

1. Дії і діяльність у сфері забезпечення фінансової безпеки не є продуктивними, а значить, необхідно оптимізувати цілі для того, щоб мінімізувати витрати ресурсів у рамках досягнення цих цілей фінансової безпеки; одночасно необхідно раціонально використовувати ресурси для

захисту корпоративних інтересів.

2. Цілі щодо забезпечення фінансової безпеки мають пріоритет перед іншими, тобто потреби щодо їх реалізації мають задовольнятися першочергово.

3. Пріоритетність цілей безпечного розвитку підприємства не означає, що ці цілі повинні завжди стояти першими в загальному списку цілей безпечного розвитку підприємства. Якщо реалізація таких цілей не сумісна з державною політикою, це може створити ситуацію, яка становить загрозу розвитку держави, то необхідно переглянути цілі, проаналізувавши пріоритетність інтересів.

4. На кожному рівні забезпечення фінансової безпеки існують свої конкретні цілі і засоби їх досягнення. Беручи до уваги те, що у сфері забезпечення фінансової безпеки існує одна раціональна мета – мінімізація витрат і збитків, то її необхідно забезпечувати на всіх рівнях. При цьому не завжди окремі елементи можуть відповідати цій меті, але за рахунок групового ефекту можна досягти бажаного результату.

Виходячи із наведеної функції, необхідно розглянути цілі структурно. Залежно від терміну реалізації можна виділити стратегічні, оперативні і тактичні цілі. Так, стратегічні цілі варто розглядати як створення безпечного середовища існування суб'єкта господарювання, що відповідає сформованим матеріальним та духовним потребам населення.

Формуючи тактичні цілі, необхідно визначити предмет (на який буде спрямована мета об'єкта безпеки), тимчасовий проміжок (яка є мета – разова, поточна), організаційну структуру, що відповідає за досягнення мети.

Кожен вид цілей не тільки не виключає інший, а й припускає їх спільне існування, а якщо необхідно, то і їх «переключення», що забезпечує можливість переходу з однієї стратегії управління на іншу. Тому досягнення сукупності цілей управління можливе з позиції системного підходу.

Системний підхід в управлінні припускає поєднання функціональних і ситуаційних основ, об'єднання фаз управління в єдиний управлінський цикл

та різних рівнів об'єктів і суб'єктів управління в цілісну гнучку організаційну структуру. Виходячи з цього, управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання має враховувати можливість змін умов функціонування системи управління, забезпечення її гнучкого реагування на зміну умов шляхом переходу до альтернативних варіантів. Такий підхід припускає системний розгляд організаційної структури. Вона складається із диференційованої та взаємозалежної сукупності дій, необхідних для досягнення цілей і встановлення того, яка частина єдиного циклу управління може виконуватися всередині об'єкту, а яка – поза ним [89, с.188].

Висновки до розділу 1

1. Фінансова безпека є однією з головних складових економічної безпеки держави і передбачає захищеність її інтересів держави у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси України для забезпечення її ефективного соціально-економічного розвитку та оптимального обслуговування фінансових зобов'язань.

2. Фінансову безпеку суб'єкта господарювання доцільно трактувати як стан найбільш ефективного використання фінансових ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану суб'єкта господарювання і перспектив його технологічного і фінансового розвитку. Процес становлення фінансової складової економічної безпеки підприємства розглядають як процес

запобігання можливим збиткам від негативних впливів на економічну безпеку підприємства за різними аспектами фінансово-господарської діяльності та його фінансової безпеки.

3. Управління системою фінансової безпеки підприємства – це свідомий цілеспрямований вплив з боку суб'єктів управління підприємством і системою його безпеки на об'єкти безпеки (організація й управління, планування діяльності, устаткування й технології, інформаційні ресурси, зовнішньоекономічна діяльність, персонал і. т.д.), який здійснюється з метою направлення їх дії на зниження рівня загроз і ризиків і попередження небажаних результатів фінансової діяльності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «МИКУЛИНЕЦЬКИЙ БРОВАР»)

2.1. Оцінка фінансових ризиків в управлінні фінансовою безпекою суб'єкта господарювання

Особливе місце в управлінні системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання займають фінансові ризики. Фінансовий ризик є об'єктивним явищем в функціонуванні будь-якого підприємства, який супроводжує всі види фінансових операцій і всі напрямки фінансової діяльності. В теорії під фінансовим ризиком підприємства розуміється ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків в результаті втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності. На практиці майже кожна фінансова загроза або втрата може кваліфікуватись як фінансовий ризик. Відповідно до теорії ризиків фінансові ризики класифікуються за такими основними ознаками [101, с.38]:

- ризик зниження фінансової стабільності (або ризик порушення рівноваги фінансового розвитку) підприємства. Цей ризик генерується недосконалою структурою капіталу (використання великої частки позичених коштів), що породжують незбалансування вхідних і вихідних грошових потоків підприємства за обсягами;

- ризик неплатоспроможності (або ризик незбалансованої ліквідності) підприємства. Цей ризик генерується зниженням рівня ліквідності оборотних активів, що породжують розбалансування вхідного і вихідного грошових потоків підприємства в часі;

- інвестиційний ризик. Він характеризує можливість виникнення фінансових втрат в процесі здійснення інвестиційної діяльності підприємства.

У відповідності до видів цієї діяльності розділяють і види інвестиційного ризику – ризик реального інвестування і ризик фінансового інвестування;

- інфляційний ризик. Цей вид ризику характеризується можливістю знецінення реальної вартості капіталу (у формі фінансових активів підприємства), а також очікуваних доходів від здійснення фінансових операцій в умовах інфляції;

- процентний ризик. Він полягає в непередбаченій зміні процентної ставки на фінансовому ринку (як депозитної, так і кредитної). Причиною виникнення згаданого виду фінансового ризику є зміна кон'юнктури фінансового ринку під впливом державного регулювання, зростання чи спад пропозиції вільних грошових ресурсів та інші фактори. Негативні фінансові наслідки цього виду ризику проявляються в емісійній діяльності підприємства (при емісії як акцій, так і облігацій), в його дивідендній політиці, в короткострокових фінансових вкладеннях і деяких інших фінансових операціях;

- валютний ризик. Цей вид ризику властивий підприємствам, що ведуть зовнішньоекономічну діяльність. Він проявляється в недоотриманні передбачених доходів в результаті безпосереднього впливу зміни обмінного курсу іноземної валюти, що використовується в зовнішньоекономічних операціях підприємствами, на очікувані грошові потоки від цих операцій. Так, імпортуючи сировину і матеріали, підприємство програє від підвищення обмінного курсу відповідної іноземної валюти щодо національної. Зниження ж цього курсу визначає фінансові втрати підприємства при експорті готової продукції;

- депозитний ризик. Він відображає можливість неповернення депозитних вкладів (непогашення депозитних (сертифікатів)). Він зустрічається досить рідко і пов'язаний з неправильною оцінкою і невдалим вибором комерційного банку для здійснення депозитних операцій підприємства;

- кредитний ризик. Він має місце у фінансовій діяльності підприємства при наданні ним товарного (комерційного) чи споживчого кредиту покупцям. Формою його прояву є ризик неплатежу чи несвоєчасного розрахунку за відпущену підприємством в кредит готову продукцію, а також перевищення розрахункового бюджету з інкасації боргу;

- податковий ризик. Цей вид фінансового ризику має ряд проявів: ймовірність введення нових видів податків і зборів на здійснення окремих аспектів господарської діяльності; можливості збільшення рівня ставок діючих податків і зборів; зміна строків і умов здійснення окремих податкових платежів; ймовірність відміни діючих податкових пільг у сфері господарської діяльності підприємства;

- структурний ризик. Цей вид ризику генерується неефективним фінансуванням поточних витрат підприємства, що обумовлюють високу питому вагу постійних витрат в загальній їх сумі. Високий коефіцієнт операційного левериджу при несприятливих змінах кон'юнктури товарного ринку і зниженні валового об'єму вхідного грошового потоку від операційної діяльності генерує значно більш високі темпи зниження суми чистого грошового потоку за цим видом діяльності;

- криміногенний ризик. У сфері фінансової діяльності підприємства він проявляється у формі оголошення його партнерами фіктивного банкрутства; підробки документів, що забезпечують незаконне привласнення сторонніми особами грошових та інших активів; викрадення окремих видів активів власним персоналом та інші;

- інші види ризиків. Ця група ризиків досить громіздка . До неї відносять ризики стихійних лих та інші аналогічні «форс-мажорні ризики», які можуть привести не лише до втрати передбачуваного доходу, але й частини активів підприємства (основні засоби, запаси ТМЦ), ризик несвоєчасного здійснення розрахунково-касових операцій; ризик емісійний та інші.

Політика управління фінансовими ризиками представляє собою частину загальної фінансової стратегії підприємства, яка полягає в розробці системи

заходів з нейтралізації можливих фінансових наслідків ризиків пов'язаних із здійсненням управління фінансовими ризиками (ФР) і передбачає здійснення відповідних заходів: ідентифікація ФР – оцінка інформації – вибір методів оцінки ФР – визначення розмірів збитків ФР – дослідження факторів ФР – встановлення граничних рівнів ФР – визначення напрямків нейтралізації ФР – вибір механізмів нейтралізації ФР – моніторинг заходів [96, с.202].

У цьому дослідженні з метою систематизації фінансових операцій, які пов'язані з фінансовою безпекою та для управління фінансами на ТОВ «Микулинецький Бровар», ми застосували групування фінансових операцій відповідно до законів ризику, тобто з позиції можливих втрат при настанні страхового випадку.

Результати групування дозволили оцінити рівень концентрації фінансової операції в різних зонах ризику шляхом визначення питомої ваги окремої фінансової операції в кожній з відповідних зон ризику. В основі оцінки фінансових ризиків лежить виявлення залежності між визначеними розмірами втрат підприємства та імовірністю їх виникнення. У разі втрати прибутку, до чого призводять постійні та неконтрольовані фінансові ризики, підприємства стають неплатоспроможними, тобто фінансово нестійкими, що породжує фінансові ризики для успішно працюючих суб'єктів господарювання – його партнерів.

Розмір можливих фінансових збитків визначається характером здійснення фінансових операцій, обсягом задіяних в них активів (капіталу) і максимальним рівнем амплітуди коливання доходів при відповідних видах фінансових ризиків. На основі цього визначення здійснено групування фінансових операцій за розміром можливих фінансових збитків.

В нашому дослідженні на базі вищезазначеної методики аналіз ризиків проводився для ТОВ «Микулинецький Бровар», у такій послідовності: визначення внутрішніх та зовнішніх чинників, що збільшують чи зменшують ступінь певного виду ризику; аналіз виявлених чинників; встановлення

допустимого ступеня ризику; аналіз окремих операцій щодо обраного ступеня ризику; розробка заходів щодо зниження ступеня ризику.

Узагальнену блок-схему процесу управління ризиком на досліджуваному підприємстві зображено на рис.2.1.

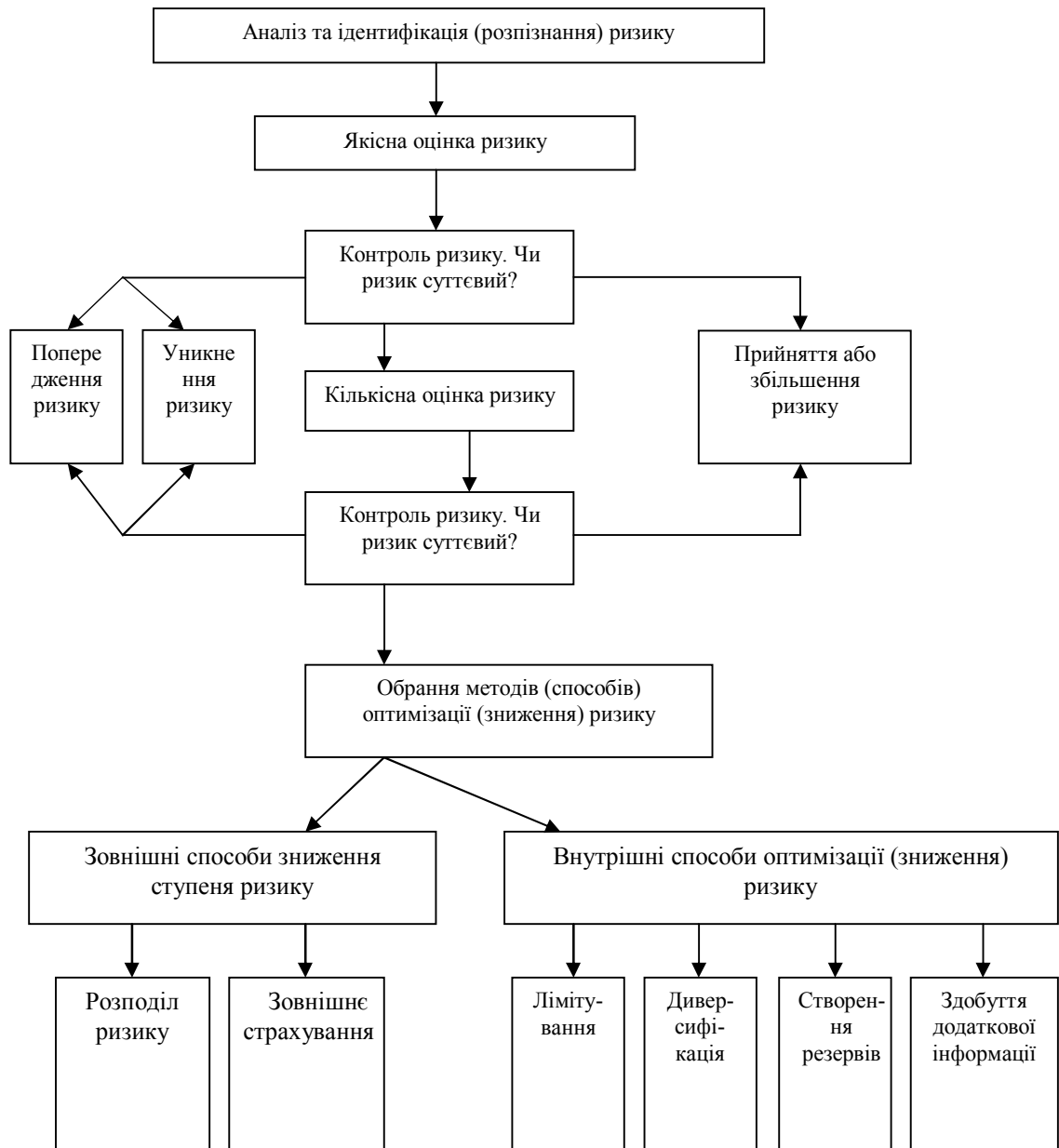

Рис. 2.1. Узагальнена блок-схема управління фінансовим ризиком на ТОВ «Микулинецький Бровар»

Як показало дослідження, особливостями зовнішніх фінансових ризиків є діяльність ТОВ «Микулинецький Бровар» на ринку цінних паперів. Тому

важливою складовою фінансової безпеки підприємства є безпека фінансових інвестицій, яка складається з:

- безпечного розміщення коштів на ринках цінних паперів;
- безпечного розміщення коштів на валютних ринках і ринках дорогоцінних металів;
- безпечного розміщення коштів на депозитних рахунках [28, с.31].

При розміщенні коштів на ринках цінних паперів підприємство стикається з такими ризиками:

1. Ризик банкрутства (неплатоспроможності) емітента цінних паперів.
2. Ризик зниження дохідності цінних паперів.
3. Ризик зниження курсової вартості цінних паперів.

При розміщенні коштів на валютних ринках і ринках дорогоцінних металів у більшості випадків суб'єкт господарювання стикається з такими ризиками:

1. Ризик зниження курсів валют, у які вкладені кошти.
2. Ризик зниження вартості дорогоцінних металів.

Остання складова безпеки фінансових інвестицій – це надійне розміщення коштів на депозитних рахунках. Оцінка безпеки розміщення коштів на депозитних рахунках у банках полягає в схильності банку до неплатоспроможності.

Для розрахунків цих ризиків автором розроблено відповідний математичний апарат (додаток А).

Наступною складовою фінансової безпеки є безпека реальних інвестицій (додаток Г) , яка, у свою чергу, має такі складові:

- безпека інвестицій, спрямованих у власну діяльність;
- безпека інвестицій, спрямованих за межі підприємства.

При інвестуванні у власну діяльність суб'єкт господарювання найчастіше стикається з такими видами ризиків:

1. Ризик неотримання прибутку від вкладених коштів.
2. Ризик власної неплатоспроможності.

Дослідження підтвердило, що зовнішні ризики підприємства тісно пов'язані зі зміною рівня інфляції в економіці, що ще раз підтвердила фінансова криза зразка 2009 року. Інфляція – це підвищення загального рівня цін в економіці. Інфляція завжди супроводжується знеціненням грошей. Вартість грошей вимірюється купівельною спроможністю, що згодом падає. А для фінансової безпеки підприємств це має особливе значення.

Для оцінки інтенсивності інфляції у світовій практиці використовуються два показники, які враховують фактор інфляції і які застосовуються в різних фінансових розрахунках, – темп інфляції й індекс інфляції. Базовим поняттям для аналізу й вимірювання інфляції є рівняння обміну:

$$P*Q = M*V, \quad (2.1)$$

де P – рівень цін, Q – обсяг виробництва, M – величина грошової маси, V – середня швидкість обігу грошової одиниці на рік.

Наведене рівняння означає, що загальна вартість виробленого продукту в країні повинна дорівнювати величині грошової маси, помноженій на швидкість обороту грошової одиниці (долара США, гривні й т.п.) у середньому, що використовувалась протягом року [43, с.22].

Відповідно до світових тенденцій управління системою фінансової безпеки підприємства вимагають попереднього моніторингу фактори інфляції і їхній вплив на фінансову безпеку суб'єкта господарювання. Як показує досвід, в умовах підвищення інфляції підприємства забезпечують свою фінансову безпеку шляхом підвищення продажних цін.

На нашу думку, вплив інфляції необхідно розглядати окремо по конкретному підприємству, тому що інфляція по різному відображається на різних видах діяльності, на окремих видах активів підприємства, на його грошово-кредитних і грошово-розрахункових операціях.

Так, наявні грошові засоби та дебіторська заборгованість у міру знецінення грошової одиниці частково втрачають свою вартість, що

призводить до реальної втрати підприємством частини своїх оборотних засобів. У той же час підприємство «виграє» за своїми грошовими зобов'язаннями, за різними видами кредиторської заборгованості, оскільки отримує право погасити боргові зобов'язання грошима, купівельна спроможність котрих знижена. Тому варто порівняти оцінку реальних грошових доходів і реальних грошових витрат підприємства і з'ясувати загальний результат фінансово господарської діяльності підприємства в умовах інфляції; відобразити це в бухгалтерському обліку, де діють надійні й перевірені часом дві моделі відображення результатів інфляційних процесів у балансі підприємства.

Перша модель. Запаси на складах і в незавершеному виробництві при зростанні цін не переоцінюються й списуються на собівартість продукції, а товари в торгівлі – на вартість реалізованої продукції. Додатковий прибуток, отриманий від цін реалізації, що зросли, дійсно оподатковується за діючою на відповідну дату ставкою податку на прибуток. Але це фактичний прибуток і 82% його залишається в розпорядженні підприємства.

Друга модель. При зростанні цін понад 10% за законодавством України запаси підлягають переоцінці. У балансі (звіті про фінансовий стан) підприємства це знаходить подвійне відображення: з однієї сторони, збільшується вартість запасів, з іншого боку – прибуток.

Дослідження підтвердило, що при інфляції й зростанні цін на запаси ні про які втрати мова не може йти. При дефляції, тобто при загальному зниженні цін, запаси дійсно втрачають свою вартість, і підприємство зазнає збитків.

Таким чином, розроблена в процесі дослідження методика аналізу фінансових ризиків для ТОВ «Микулинецький Бровар» сприяла науковому обґрунтуванню підходів до вибору показників оцінки управління системою фінансової безпеки підприємства, а в подальшому розробити відповідні методи для проведення їх вдосконалення.

2.2. Оптимальний вибір показників для оцінювання стану фінансової безпеки суб'єкта господарювання

Загальновідомо, що послідовне оновлення потенціалу підприємства (впровадження процесних інновацій і нових видів продукції) здійснюється шляхом створення випереджаючих науково-технічних, конструкторських, технологічних і інвестиційних переваг, що є найважливішим стратегічним ресурсом його розвитку, яке засноване на використанні інтенсивних чинників економічного зростання. Тривале переривання процесу відтворення цих переваг гальмує або взагалі зупиняє технологічний розвиток.

Від точної ідентифікації загроз, від вибору методів їх оцінки (моніторингу) залежить ступінь адекватності оцінки фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар» і розробка комплексу необхідних заходів з попередження небезпеки, відповідних масштабу і характеру загроз. Метою побудови системи показників оцінки управління системою фінансової безпеки є: налагодження постійного моніторингу стану управління системою фінансової безпеки підприємства; оцінка рівня управління системою фінансової безпеки; аналіз і визначення чинників впливу на той чи інший стан управління системою фінансової безпеки.

Узагальнення досвіду оцінки управління фінансами підприємств довело, що ці показники виступають як у вигляді абсолютних, так і відносних величин. Такі індикатори є вхідною інформацією, на якій має ґрунтуватися процес стратегічного управління і планування системи фінансової безпеки [70, с.221]. Для використання методики побудови системи кількісних і якісних показників загальної безпеки на рівні підприємства в неї включено такі індикатори:

а) індикатори виробництва: динаміка виробництва (зростання, спад, стабільний стан, темп зміни); реальний рівень завантаження виробничих потужностей; частка НДДКР в загальному об'ємі робіт; частка НДР в загальному об'ємі НДДКР; темп оновлення основних виробничих засобів

(реновації); стабільність виробничого процесу (ритмічність, рівень завантаженості протягом певного часу); питома вага виробництва у ВВП (для особливо великих підприємств-монополістів); оцінка конкурентоспроможності продукції; вікова структура і технічний ресурс парку машин і устаткування;

б) фінансові індикатори: об'єм «портфеля» замовлень (загальний обсяг передбачуваних продажів); фактичний і необхідний обсяг інвестицій (для підтримки і розвитку наявного потенціалу); рівень інноваційної активності (обсяг інвестицій у нововведення); рівень рентабельності виробництва; фондвіддача (капіталоємкість) виробництва; прострочена заборгованість (дебіторська і кредиторська); частка забезпеченості власними джерелами фінансування оборотних коштів, матеріалів, енергоносіїв для виробництва;

в) соціальні індикатори: рівень оплати праці щодо середнього показника по промисловості або економіці в цілому; рівень заборгованості із зарплати; втрати робочого часу; структура кадрового потенціалу (вікова, кваліфікаційна).

Відповідно до специфіки підприємства та фактичних і нормативних значень його оціночних показників, а також значення їх відхилення від бар'єрних (порогових) індикаторів фінансової безпеки стан цього підприємства характеризується як:

а) *нормальний*, коли індикатори фінансової безпеки знаходяться в межах порогових значень, а ступінь використання наявного потенціалу близький до технічно обґрунтованих нормативів завантаження устаткування та площ;

б) *передкризовий*, коли переступається бар'єрне значення хоч би одного з індикаторів фінансової безпеки, а інші наблизилися до деякої межі своїх бар'єрних значень і при цьому не були втрачені технічні та технологічні можливості поліпшення умов і результатів виробництва шляхом застосування до погроз заходів попереджувального характеру;

в) *кризовий*, коли переступається бар'єрне значення більшості основних (на думку експертів) індикаторів фінансової безпеки і з'являються ознаки

безповоротності спаду виробництва і часткової втрати потенціалу унаслідок вичерпання технічного ресурсу устаткування і площ, скорочення персоналу;

г) *критичний*, коли порушуються всі (або майже всі) бар'єри, що відокремлюють нормальний і кризовий стани розвитку виробництва, а часткова втрата потенціалу стає неминучою і невідворотною.

Система показників фінансової безпеки може бути формалізована таким чином:

P_i – система показників фінансової безпеки підприємства, $i=1, \dots, m$; $p_{iб}$ – порогове (бар'єрне) нормалізоване значення показника P_i .

Зміна значення індикатора P_i відбувається в діапазоні $0 < x_i < 1$ і ці значення визначаються співвідношенням:

$x_{iп}$, якщо $(1+s)p_{iб} < x_i \leq 1$,

$x_{iпк}$, якщо $p_{iб} < x_i \leq (1+s)p_{iб}$,

$x_i =$

$x_{iк}$, якщо $(p_{iб} \leq x_i < (1-s)p_{iб}$,

$x_{iкр}$, якщо $0 \leq x_i < (1-s)p_{iб}$.

Тут s – межа граничного значення показника, приймаючого значення, припустимо, $s = 0,15$; стан підприємства означено таким чином: н – нормальне, пк – передкризове, к – кризове, кр – критичне.

Як приклад, для наукового аналізу стану фінансової безпеки розглянемо ТОВ «Микулинецький Бровар» (Додаток Б), що володіє найбільш складною структурою потенціалу і що характеризується такою системою показників фінансової безпеки в стандартних умовах його функціонування (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Характеристика стану фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар»

Показники фінансової безпеки підприємства		Значення показника в нормальному стані виробництва, %	Нормальний рівень стану виробництва	Критичний рівень стану виробництва (експертна оцінка)	Фактичний рівень стану виробництва
Обсяг фінансування оборотних коштів і т.д.	P1	100	1	0,5	0,75

Продовження таблиці 2.1

Рівень використання виробничої потужності	P2	100	1	0,5	0,75
Рівень рентабельності виробництва	P3	100	1	0,5	0,8
Частка НДДКР в об'ємі робіт	P4	40	1	0,5	0,75
Частка НДР в загальному об'ємі НДДКР	P5	20	1	0,6	0,5
Рівень зарплати до середнього по галузі	P6	150–200	1	0,5	0,4
Темп оновлення основних виробничих засобів	P7	10–13	1	0,5	0,6
Питома вага працівників старше 50 років	P8	20	1	0,4	0,5
Питома вага устаткування з терміном експлуатації до 10 років	P9	70	1	0,5	0,68
Фондовіддача	P10	100	1	0,5	0,75

Джерело: складено автором на основі даних фінансової звітності ТОВ «Микулинецький Бровар».

Система значень показників фактичного рівня стану виробництва складена нами на підставі усереднених даних за результатами і умовами роботи ТОВ «Микулинецький Бровар».

В основу алгоритму визначення системи показників фінансової безпеки покладено показник потенціальної можливості фінансового розвитку підприємства, у визначенні якого знаходяться кількісні параметри стану виробничого процесу на основі розрахунку фізичного та морального зносу основних засобів, зважених на одного зайнятого робітника в цій сфері, і доповненого показниками забезпечення фінансовими ресурсами. Відповідно, для оцінки відхилень значення показників нормовані щодо показників нормального функціонування підприємства, прийнятих за одиницю, порогові значення індикаторів фінансової безпеки і значення показників фактичного стану виробництва підприємства обчислюються долями одиниці. Тоді, відповідно, норматив використання виробничої потужності, при повному її завантаженні в стаціонарному режимі роботи підприємства, буде рівний

одиниці, а порогове значення індикатора для критичного рівня фінансово-економічної безпеки – 0,5, при цьому фактичне її використання – 0,75 (див. табл. 2.1).

Дослідження довело, що ступінь життєздатності ТОВ «Микулинецький Бровар» в умовах фінансової кризи виявився достатньо високим, у зв'язку з чим не виправдалися негативні прогнози. Справа у тому, що можливість виживання підприємства визначається конкурентоспроможністю продукції, що виготовляється, яка, у свою чергу, залежить від рівня внутрішніх цін на сировину та інших постійних витрат підприємства.

Підтримка необхідного потенціалу ТОВ «Микулинецький Бровар» в сучасних умовах повинна ґрунтуватися на комплексному вирішенні проблеми багатоканальності ресурсного забезпечення його життєдіяльності за рахунок різних джерел. При цьому необхідно враховувати можливості структурної трансформації для ефективного завантаження підприємства, поліпшення його фінансового стану і підвищення конкурентоспроможності.

Завоювання нових ринків для своїх послуг як додаткових джерел необхідне для компенсації дефіциту фінансування і доведення його до рівня порогових значень показників фінансової безпеки підприємства, нижче за якими починається незворотна деградація його потенціалу, при котрій постановка завдання оцінки управління системою фінансової безпеки втрачає сенс. Виявлення і вжиття заходів, спрямованих на запобігання загрозам фінансовій безпеці, припускає аналіз гіпотетичного стану підприємства в результаті виконання прийнятих раніше стратегічних для цього підприємства економічних і інноваційних рішень, загальних тенденцій і процесів потреби в послугах, інвестиціях і т.п.

Оскільки прояв і дія загроз – складний динамічний процес, причому процес детермінований у часі, тобто з достатньо жорсткою структурою причинно-наслідкових зв'язків подій, що відбуваються у виробництві, то і оцінка управління системою фінансової безпеки повинна здійснюватися в динаміці зміни потенціалу цього виробництва на деякому інтервалі, який

повинен визначатися виходячи з уявлень про достовірність інформації, що використовується як база прогнозування (технічно і економічно обґрунтованих нормативів, норм і т.п.). Відповідно, для контрольних точок прогнозування необхідний розрахунок показників стану управління системою фінансової безпеки підприємства, що є основою такої оцінки.

Постійне посилення чинників, які загрожують управлінню системою фінансової безпеки підприємства і які обумовлюють його негативний розвиток, ставить питання про створення системи моніторингу стану і динаміки розвитку підприємства з метою завчасного попередження загрозованої небезпеки і вживання необхідних заходів захисту. При цьому до основних цілей моніторингу ми віднесли: оцінку стану і динаміки розвитку виробництва підприємства; виявлення деструктивних тенденцій і процесів розвитку потенціалу цього виробництва; визначення причин, джерел, характеру, інтенсивності дії загрозованих чинників на потенціал фінансової системи; прогнозування наслідків дії загрозованих чинників як на потенціал фінансових ресурсів, так і на сфери діяльності, що забезпечуються послугами цього потенціалу; системно-аналітичне вивчення ситуації, що склалася, і тенденцій її розвитку, розробка цільових заходів щодо запобігання погроз фінансовій безпеці підприємства.

Основною вимогою при цьому є те, що моніторинг повинен бути результатом взаємодії всіх зацікавлених служб підприємства. При його здійсненні повинен діяти принцип безперервності спостереження за станом об'єкту моніторингу з урахуванням фактичного стану і тенденцій поведінки потенціалу, об'єкту, а також загальної дії загальносистемних політико-економічних чинників.

Для проведення моніторингу необхідне відповідне методичне, організаційне, інформаційне та технічне забезпечення. Нами розроблені зміст і послідовність здійснення моніторингу стану фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар» (табл. 2.2).

Зміст і послідовність виконання моніторингу стану фінансової безпеки на ТОВ
«Микулинецький Бровар»

Етап	Зміст етапу моніторингу
1.	Ідентифікація підприємства (господарюючого суб'єкта) – об'єкту моніторингу.
2.	Формування системи техніко-економічних показників оцінки стану фінансової безпеки підприємства з урахуванням його специфіки.
3.	Збір і підготовка інформації, що характеризує стан об'єкту моніторингу.
4.	Виявлення (визначення) чинників, які характеризують перспективні напрями розвитку підприємства.
5.	Моделювання і формування сценаріїв або стратегій розвитку підприємства.
6.	Розрахунок фінансових показників підприємства на всю глибину прогнозного періоду.
7.	Проведення аналізу показників системи фінансової безпеки підприємства.

Джерело: складено автором.

Реалізація стратегії стабільного функціонування фінансової системи підприємства передбачає комплексне рішення таких завдань управління: маркетингові дослідження ринку; інвестиційне забезпечення виробництва і відтворення за рахунок раціональної організації грошових потоків і запозичень; створення інноваційних заділів – науково-технічних, технологічних, конструкторських – в забезпечення конкурентної переваги власних послуг; вдосконалення структури і складу кадрового потенціалу і т.д.

В результаті проведеного дослідження доведено, що одним з головних показників, який характеризує систему фінансової безпеки підприємства є показник фінансової стійкості підприємства (рис. 2.2).

Фінансова стійкість підприємства – здатність підприємства функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у мінливому внутрішньому і зовнішньому середовищах, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі в межах допустимого рівня ризику [64, с.130].

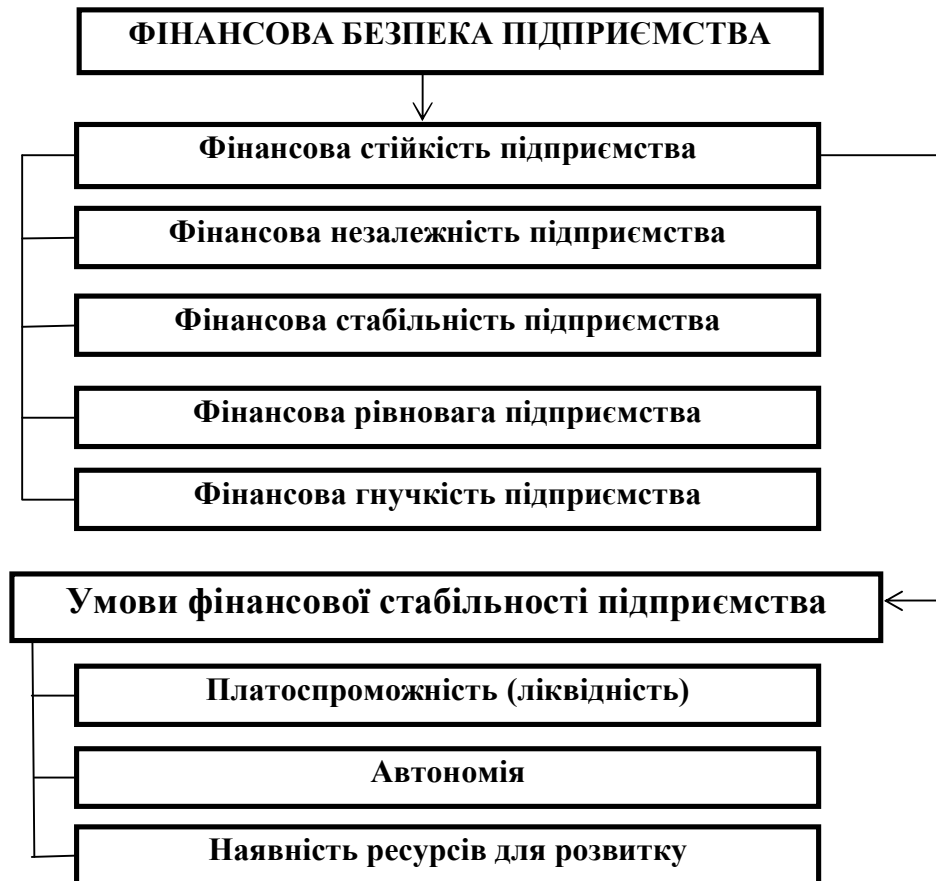

Рис. 2.2. Взаємозв'язок фінансової безпеки й фінансової стійкості підприємства [64, с.129]

Фінансова стійкість, як і фінансовий стан підприємства в цілому, значною мірою, залежить від оптимальності структури капіталу (співвідношення власних і позичкових коштів), від оптимальності структури активів підприємства, і, перш за все, від співвідношення основних і оборотних коштів, а також від зрівноваженості його активів і пасивів за функціональною ознакою.

Нами сформульовані умови досягнення фінансової стійкості підприємства, до яких відносяться:

1. Платоспроможність (наявність власних оборотних активів і джерел формування запасів, що означає здатність підприємства вчасно погашати свої борги й зобов'язання, і є наслідками рентабельної діяльності підприємства й ефективного управління грошовими потоками.

2. Автономія, що позначає залежність або незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування.

3. Наявність ресурсів для розвитку, що характеризують власні кошти для фінансування інвестицій.

Для аналізу фінансової стійкості підприємства в дослідженні використана система абсолютних і відносних показників, як фінансової стійкості, так і ліквідності.

Абсолютні показники фінансової стійкості характеризують ступінь забезпеченості запасів і витрат підприємства джерелами їхнього фінансування, тобто виявляють причини того або іншого ступеня його платоспроможності. Нами сформульовано чотири типи фінансової стійкості підприємства:

Абсолютна фінансова стійкість, такий тип фінансової стійкості характеризується тим, що всі запаси підприємства покриваються власними оборотним коштами. Така ситуація зустрічається досить рідко й говорить про те, що підприємство не хоче або боїться користуватися зовнішніми джерелами залучення коштів. Це робить його менш конкурентоспроможним в порівнянні з іншими підприємствами.

Нормальна фінансова стійкість. Це співвідношення показує, що підприємство використовує як власні оборотні кошти, так і довгострокові залучені кошти для покриття запасів і витрат. Згаданий тип фінансової стійкості є найбільш оптимальним для підприємства.

Нестійкий фінансовий стан. Згаданий тип фінансової стійкості говорить про проблеми з фінансуванням запасів і витрат. Проте, при такому типі фінансової стійкості ще можливо відновити платоспроможність підприємства за рахунок поповнення власних оборотних коштів (випуск акцій, облігацій) і за рахунок кращого управління товарно-матеріальними запасами й реалізації готової продукції.

Кризовий фінансовий стан. Такий стан, при якому підприємство знаходиться на грані банкрутства, оскільки ні власних коштів, ні

довгострокових позикових коштів, ні короткострокових кредитів банку не вистачає для фінансування запасів і витрат.

Відповідно до типів фінансову стійкість рекомендується оцінювати системою відносних коефіцієнтів, які можна об'єднати в п'ять основних груп: коефіцієнти структури капіталу; коефіцієнти, які відображають рівень ділової активності; коефіцієнти рентабельності; коефіцієнти, які показують ефективність використання власних оборотних коштів; коефіцієнти платоспроможності (ліквідності).

З метою більшої деталізації в дослідженні система фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар» визначається переліком показників, який продовжується за рахунок систематизованих характеристик окремих груп: ВК – власний капітал; ВОК – власний оборотний капітал; Ф – основні засоби; НЗВ – незавершене виробництво; ВЗ – виробничі запаси; НА – необоротні активи; ОК – оборотний капітал; З – запаси; КБ – короткострокові кредити банків; \sum^A – підсумок балансу; ПК – позикові кошти; КЗТ – кредиторська заборгованість перед постачальниками; РП – обсяг реалізованої продукції. Розроблена система коефіцієнтів показує забезпеченість підприємства фінансовими ресурсами, їхнє оптимальне співвідношення й залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування, аналіз фінансових коефіцієнтів ринкової стійкості полягає в порівнянні їхніх значень із базисними величинами, а також у порівнянні їхньої динаміки.

Це дозволило в процесі дослідження проаналізувати і оцінити фінансову стійкість та ліквідність ТОВ «Микулинецький Бровар» за період 2014–2016 роки, основним видом діяльності якого було виготовлення пива та безалкогольних напоїв. Аналіз цих показників свідчить, що коефіцієнт власного капіталу (фінансової незалежності) за проаналізований період зріс на 0,02 пункта і становив у 2016 році 0,57, що характеризує, яка частина активів підприємства сформована за рахунок власних і прирівняних до них джерел коштів, можливість підприємства виконувати свої зобов'язання за рахунок використання власних коштів і незалежність його функціонування від кредиту

(займу). Чим більше значення цього коефіцієнту, тим більше підприємство є фінансово стійким, стабільним і незалежним від кредиторів. Підприємство вважається фінансово стійким при умові, якщо частина власного капіталу в загальній сумі фінансових ресурсів складає не менше, як 50%. Підприємство, що аналізується, є таким, і за рівнем цього коефіцієнта вважається фінансово стійким. Коефіцієнт маневрування власного капіталу в середньому за проаналізований період становив 15,61%, що свідчить про наявну можливість вільно маневрувати власними коштами. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу за цей період був порівняно стабільним і високим – 0,92, що свідчить про те, яку частину активів підприємства сформовано за рахунок позикових (залучених) коштів довгострокового і короткострокового характеру. Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів – фінансового левеїджу, або коефіцієнт фінансового ризику, який, як відомо, вважається одним з основних індикаторів фінансової стійкості підприємства, в середньому за три розглянуті роки був порівняно високим і становив 13,42%, за звітній період він зменшився на 8,63 пункти і має тенденцію до зменшення, що є позитивним, але залишився в 2016 році ще високим – 12,17, і підкреслює те, що фінансова залежність підприємства від зовнішніх інвесторів, хоч і має тенденцію за роками до зменшення, але залишається дуже високою.

Важливим індикатором фінансового стану підприємства є його платоспроможність – можливість наявними грошовими ресурсами вчасно погашати свої платіжні зобов'язання. За допомогою внутрішнього аналізу платоспроможності вивчались грошові потоки підприємства. Зовнішній аналіз платоспроможності проводився на основі вивчення показників ліквідності активів балансу підприємства. І відповідно до ступеню ліквідності балансу, покриття боргових зобов'язань, підприємством його активами, термін перетворення яких у готівку відповідає терміну погашення платіжних зобов'язань залежить платоспроможність підприємства [53, с.84].

Нами відзначено, що ліквідність характерна як для поточного стану розрахунків, так і на перспективу. Для оцінки ліквідності підприємства поряд

з абсолютними показниками нами розраховані відносні показники: коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, які необхідні і для керівників підприємства, і для зовнішніх суб'єктів аналізу: постачальників сировини та матеріалів (коефіцієнт абсолютної ліквідності), банків (коефіцієнт швидкої ліквідності), інвесторів (коефіцієнт поточної ліквідності).

Проведений аналіз наявності величини власних коштів ТОВ «Микулинецький Бровар» свідчить про її нестабільність за роками і тенденцію до збільшення, що є позитивним для його фінансово-господарської діяльності. Якщо в 2014 році величина власних коштів становила 814 тис. грн., то в 2016 році вона збільшилася до 1504 тис. грн. Відповідно за ці роки підвищилася і маневреність власних оборотних коштів – з 0,42 до 0,30 пункта. Коефіцієнт загальної ліквідності підприємства за ці роки був порівняно високим і був в межах 0,91–1,02. Коефіцієнт абсолютної ліквідності є низьким і за ці роки мав тенденцію до зниження. Якщо в 2014 році він становив 0,1 то в 2016 році був рівним 0,09. Його рівень свідчить про те, яку частину короткострокових зобов'язань може бути погашено за рахунок наявної готівки. Чим більша його величина, тим вища гарантія погашення боргів. Звідси висновок, що підприємство має низьку гарантію погашення боргів наявною готівкою. Однак і при невеликому його значенні воно може бути завжди платоспроможним, якщо зуміє збалансувати і синхронізувати кругообіг коштів за обсягом і термінами, і тому ніяких загальних нормативів і рекомендацій щодо цього показника не існує.

Загальну картину платоспроможності підприємства доповнює наявність чи відсутність у нього прострочених зобов'язань, їх частота і тривалість. На дослідженому підприємстві прострочених зобов'язань не має, що сприяло покращенню його платоспроможності. Коефіцієнт швидкої ліквідності підприємства був теж досить низьким і становив в середньому за три роки лише 0,02, при цьому, як зазвичай, задовольняв рівень цього коефіцієнта 0,7-1,0. Доля оборотних засобів в активах підприємства є високою – в межах 0,6-

0,8%. Доля виробничих запасів в поточних активах висока і в середньому становила 0,81.

Таким чином, виконаний аналіз показників фінансової стійкості і ліквідності ТОВ «Микулинецький Бровар» дає змогу зробити висновок, що воно є фінансово стійким. Платоспроможність і ліквідність підприємства за проаналізований період є високою, воно має достатню гарантію погашення боргів.

Дослідження також довело, що основними шляхами підвищення фінансової стійкості ТОВ «Микулинецький Бровар» є: підвищення ефективності використання вантажно-розвантажувальних засобів і транспорту підприємства; підвищення інтенсивності використання оборотних активів підприємства; підвищення продуктивності праці; подальше збільшення обсягів реалізації продукції; зниження матеріальних операційних витрат; розширення ринку клієнтів та ін.

2.3. Комплексний аналіз рівня управління системою фінансової безпеки досліджуваного підприємства

Аналіз управління системою фінансової безпеки підприємства є необхідною умовою оцінки рівня загальної безпеки підприємства. При цьому висновок про рівень фінансової безпеки відповідного підприємства у порівнянні з минулим чи в порівнянні з планованими показниками, можливо зробити лише на основі об'єктивної та науково обґрунтованої оцінки господарської діяльності підприємства. Оцінка системи фінансової безпеки підприємства повинна сприяти рішення ряду дуже важливих і принципових завдань. По-перше, оцінка повинна дати відповідь на питання – на скільки підприємство захищено від зовнішніх та внутрішніх загроз фінансової безпеки і його здатність до економічного розвитку, як головної умови забезпечення безпеки підприємства. По-друге, оцінка системи фінансової безпеки

підприємства є базою для встановлення об'єктивно необхідної кількості нормативів, їхньої структури і їх кількісного значення, і по-третє, оцінка системи фінансової безпеки підприємства повинна сприяти вибору основних напрямків вдосконалення механізму управління системою фінансової безпеки

Результати дослідження показують, що такі оцінки можуть бути зроблені на основі різних методів фінансового аналізу. При цьому погляди науковців щодо напрямків і методів аналізу управління системою фінансової безпеки свідчать про їх інколи необґрунтовану полярність та несистемність.

Так, проф. І.А. Бланк важливою частиною механізму управління системою фінансової безпеки підприємства вважає системи і методи її аналізу. Аналіз систем фінансової безпеки є процесом дослідження фінансового стану і основних результатів фінансової діяльності підприємства з метою визначення рівня захищеності його фінансових інтересів загроз і виявлення резервів його підвищення [7, с.121]. На його думку, можуть бути використанні загальноприйняті системи і методи фінансового аналізу господарської діяльності підприємства: горизонтальний і вертикальний аналіз, аналіз коефіцієнтів і т.д. При цьому надається важливе значення коефіцієнтам оцінки фінансової стійкості підприємства: коефіцієнту автономії (КА), коефіцієнту фінансування (КФ), та ін. [7, с.121-141].

Такої ж точки зору щодо оцінки фінансової безпеки підприємства дотримують вчені: О.А. Кириченко, С.А. Ерохін, Ю.Г. Кім [62, с.68-87], М.І. Камлик [54, с.54], Т.М. Іванюта [53, с.144]. При цьому найбільш широко використовуються такі відносні показники: віддача від використаного капіталу (return on capital employed – ROCE), віддача від інвестицій (return on investment – ROI), рентабельність обороту (return on sales – ROS), показник платоспроможності (current ratio), показник ліквідності (liquidity ratio), зворотність запасів (stock turnover), зворотність дебіторської заборгованості (debtors' turnover), зворотність кредиторської заборгованості (creditors' turnover). Ці показники проливають світло на ліквідність організації,

фінансову структуру, а також на фінансову ефективність з точки зору прибутковості чи співвідношення операційних витрат і операційних доходів.

Іншої думки про аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства із забезпечення його економічної безпеки дотримуються А.Ф. Гуцал, Д.К. Прейгер, І.Е. Корнілов. Система, яку вони пропонують, складається із блоків аналізу захисту від загроз: постачальник і підрядник, склад, виробництво, замовники і покупець. Наприклад, блок склад має потенціальні загрози при закупці і використанні запасів на складі; втрати при збереженні, загроза втрати при переміщенні запасів між складами і об'єктами затрат [35, с.44].

Заслуговують уваги також погляди Н.І. Налукової щодо оцінки економічної безпеки підприємства з застосуванням індикаторів аналізу безпеки. На її думку, основними якісними і кількісними індикаторами економічної безпеки підприємства виступають: динаміка виробництва; частка обсягів виробництва у ВВП галузі і держави в цілому; фактичний рівень завантаження виробничих потужностей; стабільність виробничого процесу; рівень рентабельності виробництва; забезпеченість власними джерелами фінансування оборотних засобів; прострочена заборгованість (дебіторська, кредиторська); фондівдача (капіталовіддача) виробництва; темпи оновлення основних виробничих засобів; рівень інноваційної активності (об'єм інвестицій в нововведеннях) [76, с.45].

Викладені погляди щодо оцінки і аналізу показників фінансової діяльності свідчать про відсутність узгодженого бачення рішення проблеми аналізу системи управління фінансовою безпекою підприємства, але всі одноставно використовують категорії «фінансова безпека» і «фінансова стійкість», що співпадає з нашими висновками.

В економічній науковій літературі аналіз фінансової безпеки розуміється як загальноприйнятий фінансовий аналіз діяльності підприємства, а узагальнюючий оцінку рівня безпеки представляє собою показник фінансової стійкості в динаміці чи порівнянні зі спеціально розробленим

індикатором фінансової безпеки підприємства, а завдання аналізу фінансової безпеки підприємства полягає в розробці методів захисту від загроз і ризиків.

Дослідження дозволило підкреслити, що в організації управління системою фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар» домінуюче положення відіграють показники, які відображають результати прийнятих безпекових методів з відповідними центрами відповідальності – з одного боку, і які б орієнтували менеджерів на довгострокове вдосконалення діяльності, цілеспрямованої на забезпечення фінансової безпеки – з іншої сторони. На наш погляд, відмінністю фінансового аналізу результатів діяльності підприємства від аналізу управління системою фінансової безпеки полягає в тому, що останній дозволяє: по-перше, на основі даних бухгалтерського обліку розкривати фактори господарської діяльності, які впливають на результати управління системою фінансової безпеки підприємства, і по-друге, відображати фінансові методи із забезпечення загальної безпеки підприємства, впливаючи на кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства.

Вітчизняний досвід свідчить, що наукові дослідження аналізу системи фінансової безпеки підприємства мають важливе самостійне рішення. Важливими складовими аналізу системи фінансової безпеки підприємства, які передбачають застосування наукового підходу, є визнання метою аналізу забезпечення системи фінансової безпеки; пошук форм та умов її конкретного захисту; розробку методів цього захисту, а також оцінка їх впливу на фінансові результати суб'єктів господарювання.

Слід підкреслити, що важливе значення при вирішенні вказаних проблем має найбільш повне і чітке розкриття загроз з економічною сутністю (а не як звичайних об'єктів обліку), їх кількісне і якісне вимірювання за допомогою характерних показників, або систем, з урахуванням конкретного їх прояву на підприємстві і в відповідних структурних підрозділах (центрах відповідальності). Вітчизняні дослідження показали, що зазначені проблеми

поки не тільки не розглянуті, але й не відзначені в науковій літературі з питань фінансів та економічної безпеки.

Проведене дослідження дозволило проаналізувати управління системою фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар».

З огляду на те, що система фінансової безпеки підприємства тісно пов'язана не тільки із забезпеченням грошовими витратами поточної діяльності, але і з розвитком підприємства, збільшенням частки присутності на ринку послуг і збільшенням прибутку, до основних напрямків діяльності ТОВ «Микулинецький Бровар» нами віднесено всі послуги, які дають можливість вплинути на їх ефективність.

Це дозволило розробити концепцію розвитку підприємства, яка включає такі підсистеми:

- інституціональну: підприємство розглядає розвиток своєї діяльності як складову частину стратегічного розвитку держави Україна, захисту й закріплення його інтересів, демократичних підвалин; вивчення різноманітних елементів інституціонального середовища, у якому підприємство буде працювати в перспективі (законодавча й нормативна база діяльності підприємства, відношення з місцевою владою, партнерами й замовниками); ідентифікація можливих політичних організаційних і політичних ризиків, з якими може зіткнутися підприємство в ході своєї майбутньої роботи.

- соціальну: аналіз зацікавленості юридичних та фізичних осіб, а також населення в діяльності досліджуваного підприємства й готовність людей брати участь у реалізації цілей підприємства.

- технічну: аналіз місця розташування підприємства і його підрозділів; установлення наявності й необхідності підприємства в охоронних системах і устаткуваннях.

- економічна концепція: господарський розрахунок і самофінансування; зростання вартості підприємства, як основа перспективного розвитку діяльності підприємства.

- джерела фінансування: внески засновників; чистий прибуток підприємства; кредити.

Одним із результатів реалізації розробленої Концепції є значне підвищення платоспроможності підприємства. Тому модернізація управління системою фінансової безпеки передбачає здійснення оперативного контролю платоспроможності підприємства, яка означає наявність у підприємства коштів і еквівалентів достатніх для розрахунків із кредиторською заборгованістю, що потребує негайного погашення.

У дослідженні для оцінки платоспроможності на підприємстві використовувався платіжний баланс на певну дату (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Платіжний баланс ТОВ «Микулинецький Бровар» у 2016 році, тис. грн.

Актив			Пасив		
Наявні кошти для покриття заборгован.	На поч звітн. періоду	На кін звітн. періоду	Негайні та інші платежі	На поч звітн. періоду	На кін.звіт. періоду
1.Кошти та їх еквіваленти	230	250	1.Заборгованість за позикою	360	300
2.Розрахунки з дебіторами	450	440	2.Заборгованість кредиторів	410	510
			3.Векселі видані	80	60
Разом	680	690	Разом	850	870
			Сальдо	70	80
Баланс	680	690	Баланс	920	950

Джерело: складено автором.

Аналіз платіжного балансу показує, що якщо є сальдо в активі, то це означає неплатоспроможність підприємства. І, відповідно, підвищення рівня платоспроможності підприємства залежить від поліпшення результатів його виробничої та комерційної діяльності; якщо сальдо знаходиться в пасиві, то це означає позитивну платоспроможність.

Наступним кроком є аналіз фінансової стабільності підприємства як однієї з найважливіших характеристик його фінансової безпеки, так як вона пов'язана з ризиками неплатежів дебіторами, від кредиторів та інвесторів,

співвідношення власних і залучених коштів, і інших показників фінансової стабільності. В дослідженні джерелами фінансового аналізу фінансової стабільності був бухгалтерський баланс (звіт про фінансовий стан) ТОВ «Микулинецький Бровар» (додаток Б).

На нашу думку, класичними показниками фінансової стабільності є коефіцієнти подані у табл. 2.4, обчислені на основі фінансової звітності ТОВ «Микулинецький Бровар».

Таблиця 2.4

Показники фінансової стабільності ТОВ «Микулинецький Бровар»

Назва показника	Формула для розрахунку	01.01.12	01.01.13	01.01.14	01.01.15	01.01.16	Норматив. значення
<i>Показники оцінки платоспроможності (ліквідності)</i>							
Коеф. абсолютної платоспроможності або «кислотний тест»	(Грошові кошти + короткострокові фінансові вкладення) / короткострокові фінансові зобов'язання	0,562	1,223	0,395	0,369	0,173	0,2 -0,35
Коеф. проміжної платоспроможності	(Грошові кошти + короткострокові фінансові вкладення + дебіторська заборгованість) / короткострокові фінансові зобов'язання	10,810	8,283	3,068	2,297	1,573	> 1
Коеф. поточної платоспроможності (загальний коеф. покриття)	Сума всіх оборотних активів / короткострокові фінансові зобов'язання	22,067	17,463	6,059	6,782	4,441	2,0-2,5 min 0,5

Продовження таблиці 2.4

<i>Показники оцінки управління активами</i>							
Коеф. обертання сумарних активів	Виручка від реалізації / сер. знач. сумарних активів	-	1,656	1,993	1,908	2,491	X
Коеф. обертання основних засобів	Виручка від реалізації / вартість виробничих засобів на дату складання балансу	-	3,262	3,129	2,989	4,324	X
Коеф. обертання (поточних активів)	Виручка від реалізації / середня вартість (поточних активів)	-	6,176	4,824	6,424	7,615	X
Період обороту усіх активів у днях	Кількість днів у періоді / кількість оборотів усіх активів або середня вартість активів / одноденний обсяг реалізації	-	217,390	180,630		-	X
Період обороту оборотних активів у днях	Кількість днів у періоді / кількість оборотів оборотних активів або середня вартість оборотних активів / одноденний обсяг реалізації	-	58,287	74,627	56,037	47,275	X
<i>Показники оцінки управління заборгованістю або фінансовою стійкістю</i>							
Коеф. заборгованості	Загальна сума зобов'язань / загальна сума активів	0,022	0,028	0,06	0,053	0,095	< 0,5
Коеф. фінансування, фінансової стійкості	Загальна сума зобов'язань / власний капітал	0,023	0,029	0,064	0,056	0,105	< 1

Продовження таблиці 2.4

Коеф. автономії, фінансової стабільності	Власний капітал / загальна сума капіталу фірми	0,078	0,972	0,94	0,9467	0,905	>0,5
Коеф. поточної заборгованості	Залучений короткостроковий позиковий капітал / загальна сума капіталу фірми	0,22	0,028	0,06	0,053	0,095	X
Коеф. маневреності власного капіталу	Сума власних оборотних активів / загальна сума власного капіталу	0,498	0,507	0,386	0,382	0,468	X
<i>Показники оцінки рентабельності (прибутковості)</i>							
Коеф. рентабельності усіх активів	Чистий прибуток від усіх видів діяльності / середня вартість активів	-	0,0632	0,17915	0,4924	0,377	X
Коеф. рентабельності власного капіталу	Чистий прибуток від усіх видів діяльності / середня вартість капіталу	-	0,0648	0,18751	0,5216	0,409	X
Прибутковість реалізації, маржа або частка прибутковості	Чистий прибуток від усіх видів діяльності / загальний обсяг реалізації	-	0,038	0,087	0,212	0,124	X
Частка операційного прибутку від реалізації	Операційний прибуток / загальний обсяг реалізації	-	0,099	0,139	0,305	0,181	X
Коеф. рентаб. поточних активів	Чистий прибуток від усіх видів реалізації / середня вартість поточ. активів		0,2236	0,4208	1,3602	0,944	X
Коеф. рентаб. основних засобів	Чистий прибуток від усіх видів реалізації / середня вартість основних засобів	-	0,1239	0,312	0,7721	0,628	X

Методика аналізу названих вище коефіцієнтів полягає в порівнянні:

- фактичних коефіцієнтів поточного року з торішніми, а також із коефіцієнтами за кілька звітних періодів;
- фактичних коефіцієнтів із нормативами (щоправда, користувачі фінансових звітів рідко коли можуть це зробити);
- фактичних коефіцієнтів підприємства з показниками конкурентів (дані беруться з фінансових звітів, що подаються у фінансові статистичні органи);
- фактичних коефіцієнтів із галузевими показниками.

На наш погляд, дуже цікавою є пропозиція колективу авторів на чолі з академіком М.Г. Чумаченком [100, с.151], які вважають, що за допомогою аналізу коефіцієнтів можна виявити сильні й слабкі позиції різних підприємств та фірм. Менеджери використовують ці дані для контролю діяльності підприємства, щоб не допустити банкрутства. Важливим є те, що аналіз коефіцієнтів дає змогу ліпше зрозуміти взаємозв'язок між балансом і звітом про доходи. Наприклад, щоб підрахувати дохідність інвестицій, необхідно взяти загальну суму активів із балансу та чистий дохід зі звіту про доходи. Деякі коефіцієнти показують чи ефективно поєднуються підприємством різні активи і пасиви та як це впливає на прибуток.

Слід також визначити, що кредитори уважно стежать за цими показниками, щоб пересвідчитись, що підприємство може сплатити свої короткострокові боргові зобов'язання, а також покрити фіксовані платежі доходами.

Щодо співпраці з банками, то значною мірою вони будують свою кредитну політику на підставі відповідних коефіцієнтів. Фінансові експерти використовують їх для порівняння відносних переваг різних підприємств. Аналізуючи фінансову стабільність підприємства, можна дійти висновку, що власники підприємства (акціонери, інвестори та інші особи, що зробили внески в статутний капітал) завжди віддають перевагу розумному зростанню частки позичених коштів: кредитори (постачальники сировини і матеріалів,

банки, що надають короткострокові позички) навпаки – віддають перевагу підприємствам з високою часткою власного капіталу.

Відтак, аналіз фінансової стабільності дає можливість оцінити, наскільки підприємство готове до погашення своїх боргів і відповісти на запитання, наскільки воно є незалежним з фінансового боку, зростає чи зменшується рівень цієї незалежності, чи відповідає стан активів, і пасивів підприємства завданням його фінансово-господарської діяльності.

Висновки до розділу 2

1. Особливе місце в управлінні системою фінансової безпеки підприємства займають фінансові ризики. Фінансовий ризик є об'єктивним явищем в функціонуванні будь-якого підприємства, який супроводжує всі види фінансових операцій і всі напрямки фінансової діяльності. В теорії під фінансовим ризиком підприємства розуміють ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків в результаті втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності. На практиці майже кожна фінансова загроза або втрата може кваліфікуватись як фінансовий ризик. Політика управління фінансовими ризиками представляє собою частину загальної фінансової стратегії підприємства, яка полягає в розробці системи заходів з нейтралізації можливих фінансових наслідків ризиків пов'язаних із здійсненням різноманітних аспектів фінансової діяльності в тому числі заходів із забезпечення фінансової безпеки.

2. В основі оцінки фінансових ризиків лежить виявлення залежності між визначеними розмірами втрат підприємства та імовірністю їх виникнення. У разі втрати прибутку, до чого призводять постійні та неконтрольовані фінансові ризики, підприємства стають неплатоспроможними, тобто фінансово нестійкими, що породжує фінансову небезпеку для успішно працюючих суб'єктів господарювання та його партнерів.

3. Метою побудови системи показників оцінки стану фінансової безпеки в роботі досліджуваного підприємства є: налагодження постійного

моніторингу стану управління системою фінансової безпеки підприємства; оцінка рівня управління системою фінансової безпеки; аналіз і визначення чинників впливу на той чи інший стан управління системою фінансової безпеки. Узагальнення досвіду оцінки управління фінансами підприємств довело, що ці показники виступають як у вигляді абсолютних, так і відносних величин. Такі індикатори є вхідною інформацією, на якій має ґрунтуватися процес стратегічного управління і планування системи фінансової безпеки, а зв'язок фінансової безпеки підприємства із забезпеченістю фінансовими ресурсами (фінансовою забезпеченістю діяльності підприємства) прямий, а саме забезпечення: власним основним капіталом; власними оборотними коштами; кредитами і позиками (під власні гарантії чи гарантії держави); інвестиціями.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Організаційно-економічне та правове вдосконалення управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання

В управлінні системою фінансової безпеки підприємства важливе місце займає правовий захист, який, в більшості випадків, залежить від глибини втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання. Серед фінансистів існує думка, що, якщо держава забезпечує правове поле діяльності підприємств і не втручається в економіку, то це є модель розвинутої ринкової економіки, якщо ж вона втручається в процеси діяльності підприємства (регулює ціни, курс іноземної валюти), порушує міжнародні принципи ринкової економіки (приватизація, деприватизація і т. ін.) , то така держава ще тільки на шляху до ринкової економіки. В таких умовах держава повинна зважено підходити до прийняття рішень вступу до СОТ, ЄС та інших міжнародних економічних систем.

Проведене дослідження довело, що для підвищення ефективності управління системою фінансової безпеки підприємствам необхідне державне нормативно-законодавче регулювання, а в умовах, коли глобальна фінансова криза зруйнувала дуже багато позитивних процесів в економіці, Україні необхідно знайти ефективні державні важелі, а також запозичити позитивний досвід, який вже напрацьовано в європейських країнах. Напрямок вдосконалення в управлінні системою фінансової безпеки важливе значення повинно надаватись господарському та фінансовому праву, які забезпечать реалізацію сукупності правових норм, спрямованих на захист підприємницької діяльності. Ефективність правового впливу на забезпечення управління системою фінансової безпеки залежить від діючої системи правових норм, яку ми визначили як чотирьохрівневу структуру: міжнародну

економічну систему; національну безпеку суспільства; державну економічну та фінансову безпеку; фінансову безпеку підприємства (рис. 3.1):

Рис. 3.1. Нормативно-законодавче регулювання із забезпечення фінансової безпеки в Україні [60, с.30]

Національна безпека держави регулюється системою права, законів політичної економії та політології, тісно пов'язана з категоріями територіальної єдності й недоторканності, агресії та примусу, економічної незалежності та економічного суверенітету тощо. При цьому необхідно зауважити, що системоутворюючим елементом, основною складовою поняття «національна безпека» є поняття «нація» і відповідно визначає сутність розуміння, чому саме безпека є національною, а не державною чи суспільною. Водночас, національна безпека держави може розглядатися як підсистема міжнародної економічної безпеки. Основні засади державної політики,

спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз визначені, як уже зазначалось, Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.

Вищезазначене дозволяє визначити, що до об'єктів національної безпеки належать: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

У цьому контексті важливим важелем регулювання фінансових процесів в системі національної безпеки є формування законодавчої бази з питань регулювання ринку фінансових послуг.

Дослідження цих основних законів підтвердило, що багато з них прийняті ще на ранніх стадіях розвитку фінансового ринку в Україні і потребують внесення відповідних змін, а саме: Закон України «Про режим іноземного інвестування», особливо в частині права націоналізації і реквізитування інвестицій.

Узагальнення світового досвіду не дало визначення моделі організації контролю за фінансовим ринком. Різноманітність підходів у цій сфері визначається, на нашу думку ступенем розвиненості фінансового ринку, особливостями національного законодавства, соціальною й правовою культурою суспільства, рівнем організації професійних об'єднань учасників ринку і багатьма іншими факторами.

Вирішення питань організації фінансової безпеки на рівні держави дозволило нам дослідити необхідні умови для організації та управління системою фінансової безпеки на рівні суб'єктів господарювання, які вимагають розробки підприємствами внутрішньої нормативної документації (ВНД) щодо захисту своєї діяльності.

Хочемо підкреслити, що організаційно-економічний та правовий захист

повинен охороняти законні права підприємства і його співробітників, перш за все, у взаєминах з державою, юридичними і фізичними особами, цілеспрямований на захист їх фінансових інтересів з організацією адекватних організаційних форм. Дослідження підтвердило, що з метою практичного правового забезпечення фінансової безпеки (ФБ) підприємства, важливим документів є розробка положення про юридичну службу або служби економічної безпеки – «Положення про службу економічної безпеки підприємства». Цей документ повинен бути спрямований на підвищення ефективності діяльності цього підрозділу, на ліквідацію безгосподарності і недоліків в організації контролю використання матеріальних ресурсів, на підтримку трудової дисципліни та забезпечення збереження майна підприємства, на недопущення різних протиправних дій і процесів [75, с.120].

Слід підкреслити, що потреба вдосконалення вищезазначеного напрямку правової роботи і підвищення його результативності визначається не тільки рівнем функціонування юридичної служби, а й активною діяльністю пов'язаною з правовими чинниками забезпечення фінансової безпеки інших структурних підрозділів підприємства, до яких відносяться відділ нормування матеріальних витрат і заробітної плати, планово-економічний відділ, інженерні служби, забезпечення технологічного контролю виробництва продукції та інші.

Особливу роль в цьому процесі відведено бухгалтерії, яка керується в своїй діяльності положенням про облікову політику підприємств, яке є основним документом із забезпечення ефективної фінансової діяльності підприємства, що спрямована на захист його інтересів від ризиків і інших протиправних дій.

Дослідження підтвердило, що «Положення про внутрішній технічний контроль (ВТК)» повинне бути спрямоване не тільки на забезпечення контролю за дотриманням технічного стану виробництва і якості продукції, але і на забезпечення зростання іміджу продукції і іміджу підприємства, що важливо для одержання переваги в конкурентній боротьбі. Вищезазначене

дозволило зробити висновок про те, що з метою забезпечення фінансової безпеки необхідна підготовка комплексу внутрішніх нормативних документів (Положень, Інструкцій, роз'яснень, наказів, пам'яток), спрямованих на забезпечення фінансової безпеки підприємства, яке, як показало дослідження, повинно бути визначене центром відповідальності всіх структурних підрозділів підприємства. При цьому внутрішні документи, що регламентують цю діяльність, повинні бути взаємозв'язані і взаємообумовлені, забезпечувати комунікацію підрозділів. Розроблений підхід до формування управління системою фінансової безпеки створює реальні передумови для комплексного використання можливостей потенціалу безпеки, і відповідно сприяє підвищенню ефективності і якості виробництва, рішуче перешкоджає проявам загроз, що вимагає логіка забезпечення фінансової безпеки [79, с.10].

Разом з тим, вирішення цієї проблеми є досить складним, оскільки теоретичні підходи і практика реалізації внутрішніх документів знаходиться не на належному рівні. І більш того, відсутні наукові і спеціальні публікації з цих питань.

І ще три важливих висновки зроблено в процесі дослідження. Перший – розробка внутрішніх нормативних документів підприємства повинна бути спрямована на забезпечення безпеки від внутрішніх ризиків та загроз, на відміну від правових актів держави, які, в основному, направлені на захист інтересів підприємства від зовнішніх ризиків.

Другий висновок – внутрішні нормативні документи повинні забезпечити захист і збереження ресурсів підприємства від розкрадання і маніпуляцій в процесі їх придбання і руху.

І третій висновок – необхідність створення внутрішнього нормативного документу з контролю за діяльністю матеріально-відповідальних осіб підприємства, а також необхідності розробки методики такого контролю.

Відповідно визначені проблемні питання, які вимагають нормативного регулювання внутрішньої безпеки підприємства і формуються шляхом діагностики ризиків і загроз діяльності відповідного господарюючого

суб'єкта. Наприклад, за результатами досліджень німецького Інституту ім. М. Планка, приблизно 16,8% злочинів відомі робітникам підприємства, але вони не відомі фахівцям управління (скажімо менеджерам безпеки). Покарання правопорушників, як правило, здійснюються «внутрішньою юстицією», які в якості санкцій застосовують штрафи, попередження або звільнення з роботи. Від порушників нерідко вимагають врегулювання конфліктів мирним шляхом.

Що стосується підприємств України, то для вирішення зазначених вище внутрішніх та зовнішніх проблем безпеки почали створювати недержавні служби безпеки, але їх функції ще не набули конкретики і відповідної правової форми.

Якщо узагальнити деякий досвід, то американські дослідники виділяють три функціональні сфери недержавних підрозділів безпеки: захист інформації; захист персоналу; фізичний захист. У Китаї недержавні служби безпеки наділені функціями, що дають право: організовувати фізичну і технічну охорону промисловик і торгових підприємств, місць зберігання матеріальних цінностей; здійснювати охорону окремих громадян і їх особистого майна; проводити консультації з питань захисту від злочинних посягань; забезпечувати безпеку виставок, ярмарків та інших заходів; забезпечувати протипожежну безпеку об'єктів; придбати, встановлювати, експлуатувати необхідні для охорони об'єктів технічні засоби [81, с.112].

Обговорюється питання про створення спеціального органу, який координував би роботу поліції і приватних агентств служби безпеки і визначав сфери їх дій. Передбачається, що роботу такого органу можна побудувати за зразком Міжнародної асоціації промислової безпеки (МАПБ), яка є недержавною координуючою організацією. В її діяльності, окрім співробітників приватних служб безпеки, беруть участь і професійні поліцейські. Ця організація користується великим авторитетом також у державних правоохоронних органів.

З огляду на міжнародний досвід вважаємо, що в Україні також назріла

необхідність створення недержавної системи безпеки об'єктів економіки. З цією метою вже розроблено проект Концепції корпоративної безпеки членів українського союзу промисловців і підприємців (УСПП), яка підготовлена Інститутом менеджменту безпеки [67, с.297-298].

Метою Концепції корпоративної безпеки членів УСПП є створення ефективного механізму забезпечення безпеки підприємств як основи їх успішної діяльності і розвитку в умовах перманентних ризиків та загрози ринкової економіки. Завданнями системи безпеки є:

- моніторинг, прогнозування, своєчасне виявлення й усунення загроз безпеці підприємств; причин і умов, ідо сприяють нанесенню фінансової о й матеріального збитку, порушенню їх нормального функціонування й розвитку;

- створення механізму та умов оперативного реагування на загрозу безпеці й прояву негативних тенденцій у функціонуванні суб'єктів господарювання, що входять до системи корпоративної безпеки УСПП;

- обґрунтування та (формування організаційної системи комплексного забезпечення безпеки суб'єктів господарювання, що входять до системи корпоративної безпеки УСПП;

- ефективне усунення загроз персоналу й посягань на ресурси підприємств при застосуванні правових, організаційних та інженерно-технічних заходів і засобів досягнення необхідного рівня безпеки;

- створення нормативно-правового механізму для максимально можливої локалізації й відшкодування спричиненого збитку неправомірними діями фізичних і юридичних осіб, послаблення негативного впливу наслідків порушення безпеки, спрямованого на відновлення діяльності підприємства у відповідності із його стратегією;

- сприяння якнайшвидшому прийняттю законів прямої дії, а також інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність суб'єктів безпеки підприємництва;

- створення ефективних механізмів взаємодії державних структур з

неурядовим сектором економіки в питаннях безпеки;

- створення системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації суб'єктів безпеки підприємництва;

- вивчення та впровадження позитивного досвіду в галузі корпоративної безпеки, набутого в країнах ближнього й далекого зарубіжжя;

- створення єдиної інформаційної бази даних про стан загрози для суб'єктів корпоративної системи безпеки;

- створення координаційних органів діяльності суб'єктів корпоративної системи безпеки, визначення нових, перспективних напрямів діяльності та вдосконалення роботи щодо створення сприятливих умов для безпечної підприємницької діяльності;

- розробка і впровадження енергоощадних заходів та екологічної безпеки;

- участь у розробці законів, що сприяють розвитку підприємницької діяльності в Україні [61, с.132].

Механізм функціонування міжоб'єктного управління системою фінансової безпеки підприємства повинен передбачати також наявність системи взаємодії зі всіма державними структурами, що мають відношення до захисту підприємства в Україні.

Тому для важливості попереднього розуміння внутрішнього документа, ще раз зазначимо, що безпека в розумінні західних підприємців – це, перш за все, фізична охорона керівників і співробітників підприємства, інкасація, фізичне збереження майна. Решта всіх завдань із забезпечення безпеки підприємства повинна брати на себе держава. У західній економічній теорії не існує поняття економічної безпеки. Західний виробник не потребує надання йому послуг в області економічної безпеки в нашому розумінні цього терміну. Це пов'язано з іншими методами забезпечення економічної стійкості підприємства на ринку, які зараз в Україні непоширені [62, с.254].

Дослідження показало, що в Україні в рамках національного законодавства захист фінансових інтересів справа самих підприємств і їх

власників. Вони самостійно на свій страх і ризик будують систему захисту від зовнішніх і внутрішніх погроз. Виходом з цієї ситуації є створення і впровадження в процеси господарської діяльності підприємства комплексу внутрішніх правових документів (ВПД), що регламентують діяльність керівництва підприємства, лінійних менеджерів і підлеглих ним підрозділів із захисту фінансових інтересів.

З вищезазначеного доцільно зробити такі висновки:

Не можна сформулювати управління системою фінансової безпеки підприємства без розробки необхідних внутрішніх документів, які є, на нашу думку, основним елементом механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Внутрішні нормативні документи безпеки є правовими документами, що закріплюють принципи безпеки.

Внутрішні нормативні документи, при всій їх різноманітності (планування, облік і контроль, аналіз, організація і т.д.), повинні бути адаптовані один до одного і складати єдину комунікабельну систему забезпечення управління системою фінансової безпеки підприємства.

Внутрішній нормативний документ підприємства (інструкція, положення, наказ) – це свого роду «техніка безпеки» для виконавця, що закріплюють не тільки його відповідальність, а й озброює його методикою виконання функціональних обов'язків.

У Положеннях про структурні підрозділи підприємства і в кожній Інструкції функціональних обов'язків відповідних працівників повинні бути відбиті завдання забезпечення безпеки, обов'язки і відповідальність виконавця за їх виконання.

Внутрішні нормативні документи фінансової безпеки суто індивідуальні для кожного окремого підприємства. Тому застосування стандартних форм документів без адаптації до умов конкретного підприємства або будь-яке запозичення без урахування особливостей і характеру діяльності такого підприємства не можуть забезпечити якість системи внутрішніх нормативних

документів фінансової безпеки підприємства. В додатку Д наведено фрагмент матриці визначення переліку ВНД підприємства і їх розробників.

Дослідження дозволило визначити перелік необхідних внутрішніх документів безпеки для ТОВ «Микулинецький Бровар», що вимагають розробки, в які можуть бути включені: інструкція з планування, обліку і калькуляції собівартості продукції основного виробництва і виконаних робіт допоміжних структур виробництва; інструкція з проведення інвентаризації і оцінки незавершеного виробництва; методика здійснення перевірок кандидатів на роботу; положення про договірну роботу на підприємстві; інструкція з контролю за роботою матеріально-відповідальних осіб і багато інших за всіма аспектами фінансової діяльності підприємства.

Перелік внутрішніх нормативних документів щодо фінансової безпеки на кожному конкретному підприємстві може бути досить великим: починаючи від Положення про внутрішній нормативний документ підприємства і закінчуючи посадовою інструкцією відповідальних на тій або іншій ділянці роботи, дотичної з ризиками і погрозами безпеці підприємству. Незалежно від кількості внутрішніх нормативних документів, що розробляються на підприємстві, принципи їх складання повинні бути єдині, відповідно до вимог системності. На думку автора, такими принципами є:

- принцип захисту фінансових інтересів підприємства. Це означає, що будь-який внутрішній нормативний документ підприємства повинен бути направлений, перш за все, на захист фінансових інтересів підприємства;
- принцип стандартизації ВНД підприємства. З цією метою слід розробити єдину форму для всіх категорій документів і документи, які регламентували б основну вимогу до структури, форми і порядку розробки документів;
- принцип узгодження розроблених документів з суміжними документами інших розробників в рамках єдиної системи документів безпеки. Вимоги цього принципу повинні забезпечити єдині підходи і методи планування і обліку; єдність розуміння методології безпеки і їх термінології;

покладання обов'язків безпеки на центри відповідальності, які від останніх не залежать і не можуть ними контролюватися, і т.д.;

- принцип контролю за дією ВНД на захист інтересів фінансової безпеки підприємства;

- принцип моніторингу внутрішніх нормативних документів безпеки. Принцип передбачає періодичний моніторинг положень ВНД безпеки, які з часом і з перебігом обставин можуть змінюватися. За наслідками моніторингу до ВНД безпеки підприємства повинні вноситися необхідні зміни. ВНД можуть і повинні мінятися, доповнюватися з часом;

- принцип ефективності, виражає об'єктивну необхідність моніторингу дії внутрішніх нормативних документів на результати фінансової безпеки підприємства;

- принцип колективного методу розробки ВНД безпеки, з обов'язковою участю виконавців цих документів. Порушення цього принципу може привести до недоліків важливих аналітичних чинників безпеки, а також може привести виконавців даних документів до психологічного дискомфорту.

Внутрішні нормативні документи підприємства із забезпечення фінансової безпеки повинні бути побудовані за єдиними правилами, відповідати єдиним вимогам до структури і оформлення.

3.2. Концептуальний підхід до формування ефективного управління системою фінансової безпеки суб'єктів господарювання

Світовий досвід і теорія проектування систем управління, в т.ч. і системи фінансової безпеки суб'єктів господарювання, базується на таких основних положеннях: комплектність; надійність; послідовність; розумна достатність; безперервність [61, с.159-210].

Комплектність означає, що при конструюванні системи забезпечення безпеки суб'єктів економіки передбачається прояв всіх видів можливих загроз

для даного підприємства, включаючи помилки в управлінні, канали несанкціонованого доступу, і всі можливі засоби захисту (багатоманітність структурних елементів) адаптуються до можливих видів загроз; засоби захисту в межах системи функціонують як єдиний комплекс (механізм) захисту, взаємно доповнюючи один одного в функціональному і технічному аспектах. Комплексний характер захисту в даному контексті є наслідком складної системи взаємопов'язаних процесів, кожен з яких, в свою чергу, має безліч різних, взаємно обумовлюючих один одного сторін, властивостей і тенденцій.

Послідовність захисту полягає в створенні кількох послідовних рубежів захисту (зон безпеки). Найбільш важлива зона безпеки об'єкта знаходиться всередині інших зон. Ешелонованість захисту об'єкта обумовлює як збільшення часу на подолання захисту порушником, так і підвищення вірогідності одержання сигналу про виявлення загрози.

Кожна із зон безпеки не повинна мати незахищених територій, що накладає серйозні вимоги до складу і комплексу технічних засобів захисту.

Надійність (рівноправність) захисту означає вимоги однакової рівноправності територій всіх рубежів, які захищають зону безпеки, вимоги однакової вірогідної реалізації загрози на всіх територіях рубежів захисту. Якщо в рубежах є слабкі, погано захищені місця і це відомо, наприклад, конкурентам чи кримінальним структурам, то ніякі ефективні міри на залишкових територіях не захистять цю зону безпеки.

Розумна достатність захисту полягає у встановленні деякого рівня безпеки без спроби створити абсолютний захист. Розумність тут проявляється в розумінні простої істини, що володіючи достатнім обсягом ресурсів (часом і засобами), можна перебороти будь-який, навіть технічно і організаційно повний захист.

Достатність захисту – це вибір рівня ефективності системи захисту (безпеки), при яких вірогідність і розмір можливого збитку будуть відповідати допустимим затратам на розробку і функціонування системи забезпечення

безпеки. Вирішення цього технічно-економічного завдання потребує попереднього поділу загроз за ступенем їх важливості з точки зору впливу на технічно-економічні показники (параметри) діяльності підприємства (показники безпеки).

Безперервність означає вимогу процесу функціонування системи захисту без перерв у її роботі, спричинених, наприклад, зміною керівництва підприємства, ремонтом, зміною паролів, якими може користуватися суб'єкт загрози.

Багатоаспектність підходів до фінансової безпеки, складність вибору оптимального варіанту її гарантування, викликають потребу застосування комплексного підходу в цій сфері життєдіяльності підприємства. Крім того, ситуацію ускладнює відсутність системних підходів до трансформацій управління фінансовою безпекою, моделювання різних форм управління фінансовою безпекою адекватного сучасним викликам фінансових криз і змінам пріоритетів в інвестуванні.

Звісно, багатоманітність форм системного підходу генерує й численні методичні рекомендації з розв'язання організаційних проблем. З точки зору загальної теорії систем, системні цілі організації не обов'язково збігаються з цілями її складових субсистем. У цьому аспекті науковий інтерес становить підприємство як відкрита система, що перебуває в динамічній рівновазі із зовнішнім середовищем і, водночас, визначається та досліджується з точки зору його найважливіших підсистем. Наприклад, у цьому дослідженні як об'єкт пізнання представлено ТОВ «Микулинецький Бровар», як об'єкт управління – його фінансова система, а за мету безпечного функціонування поставлено вияв характеру зв'язків фінансової системи з функціональними підсистемами організації та зовнішнім середовищем підприємства.

Теоретичний пошук важелів впливу особливо позначив позиції системного інжинірингу, методологія якого може бути спрямована, наприклад, на оптимізацію фінансової системи та узгодженість її цілей із головними цілями організації. Адже згаданий підхід спирається на ідею

можливості встановлення взаємодії між компонентами системи, що існує в певній ієрархії цілей та їх внутрішній узгодженості. Стосовно концепції фінансового управління, це дає нам змогу представити фінансову систему підприємства у вигляді моделі, що імітує поведінку підприємства в різних умовах прийняття одного з варіантів управлінського рішення [33, с.194-207].

Необхідність постійного врахування факторів ризику та невизначеності зовнішнього середовища за умов неповноти та недостовірності економічної інформації, аналітико-прогностичного обґрунтування управлінських рішень вимагає застосування принципу безперервного управління, що особливо актуально для ТОВ «Микулинецький Бровар». З позиції системного підходу, підприємство представляє собою складну систему, якій притаманні такі принципові ознаки, як: стохастична природа; ієрархічність будови; цілеспрямованість функціонування; виділення загального та локальних критеріїв оптимальності; обмеженість ресурсів; економічний вибір та багатоваріантність розвитку. Тому в дослідженні ТОВ «Микулинецький Бровар» та його фінансової системи доцільно застосувати загальні закономірності цілеспрямованих систем. До того ж, у структурі складної системи організації всі її елементи, як правило, самі є складними системами. Так, у загальному значенні фінанси з одного боку – це сукупність грошових ресурсів, що перебувають у розпорядженні господарюючих суб'єктів, а з іншого, становлять систему впливу формування на процес розподілу та використання національного багатства.

Відповідно такі індикатори як фінансовий стан може характеризувати ефективність і успішність перебігу виробничих, маркетингових, інформаційних процесів на підприємстві, інтегруючи їх у концептуальній моделі управління фінансової системи. Разом з тим наше дослідження показало, що у дослідженнях з проблем управління безпекою суб'єктів господарювання інтеграційна властивість фінансової системи не становить ані предмет, ані об'єкт дослідження, а звідси не отримує своєї необхідної формалізації та структуризації. Тому на передній план виходять інші завдання

наукового аналізу динаміки розвитку підприємств, без врахування закономірностей та ланцюгових змін параметрів його фінансової системи, яка безумовно є індикатором стану інших структурованих підприємств. Фактором зміни параметрів структури підприємств виступає невпорядкований вплив очікуваних та стихійних важелів розвитку системи, інтеграційний ефект, який нам необхідно послати та формалізувати за логікою даного наукового дослідження [36, с.12].

Системний погляд на підприємство допомагає адекватно відобразити його фінансову діяльність у вигляді генерації фінансових результатів як відповіді на якість управлінських рішень та зовнішніх ринкових сигналів стохастичного походження. Тому принцип безперервного управління щодо фінансової системи реалізується в завданнях управління фінансовим потенціалом з метою досягнення найкращих фінансових результатів з врахуванням невизначеності майбутніх параметрів ринкового оточення підприємства. Системний підхід до підприємства як сукупності внутрішньо взаємопов'язаних її частин, основними елементами якої є об'єкти організаційного управління: виробництво, маркетинг, фінанси, інформація, людські ресурси. Отже, фінансову систему підприємства пропонуємо визначати як його внутрішню підсистему, що становить сукупність засобів управління фінансовим потенціалом підприємства, які забезпечують взаємозв'язок між процедурами прийняття управлінських рішень і генерацією фінансових результатів за умов постійних змін параметрів зовнішнього середовища.

До отримання кінцевих результатів з певною мірою ймовірності можемо стверджувати, що все розмаїття параметрів і залежностей, що характеризують зовнішні зв'язки, внутрішню структуру системи та варіанти випадкового впливу, лежить в площині вимірювання об'єктивних умов функціонування фінансової системи підприємства. Таким вимірюванням вважаємо створення системи показників (факторів), під впливом яких змінюється керована величина фінансових результатів. Сутність цього висновку є складова і

зводиться до відбору й класифікації численних варіантів взаємозв'язків фінансової системи та параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Відповідно при існуванні між ними внутрішньої єдності, кожній оперативній одиниці опису відповідатиме фактор, що впливатиме на детерміновану конкретну подію. І тоді кожен модифікацію динамічної фінансової системи підприємства можна представляти як множину варіацій позитивної або негативної реалізації факторів, відносно визначеного рівня фінансового стану підприємства.

На базі цього, висновку, вдалося структурувати цілі управління системою фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар», як необхідну передумову її проектування. До них відносяться:

- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів фінансової діяльності;
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу, капіталу та майна, ТОВ «Микулинецький Бровар», а також його комерційних інтересів.

Як свідчить наше дослідження, універсальної структури служби безпеки на ТОВ «Микулинецький Бровар» – об'єкта захисту не існує, так як зазначені вище фактори впливають на організацію управління у різних формах. Тому можна узагальнити деякі найбільш типові напрямки діяльності служб фінансової безпеки, виходячи з умовного поділу множини об'єктів захисту на

наступні групи: великі фінансово-промислові групи і акціонерні товариства з власним і змішаним капіталом; державні виробничі об'єднання; акціонерні і приватні комерційні структури (великі, середні і малі). Конкретні напрямки діяльності служб фінансової безпеки підприємств різних груп обумовлюють найбільш характерні структурні підрозділи в складі служб безпеки суб'єктів економіки, функції цих підрозділів і завдань, які вони вирішують, звичайно з врахуванням особливостей специфіки форм і видів діяльності господарюючих структур.

Впровадження ефективного управління системою фінансової безпеки на ТОВ «Микулинецький Бровар» повинно включати цілий ряд етапів:

I етап. Виділення фінансових коштів.

II етап. Формування кадрових і організаційних засобів.

- перелік потенціальних загроз для фінансової безпеки підприємства, їх класифікація і ранжування;

- причини і фактори виникнення загроз;

- негативні наслідки загроз для підприємства.

II. Механізм забезпечення управління системою фінансової безпеки підприємства:

- визначення об'єкту і предмету фінансової безпеки підприємства;

- формулювання політики та стратегії фінансової безпеки підприємства;

- принципи забезпечення фінансової безпеки;

- цілі та задачі забезпечення фінансової безпеки підприємства;

- критерії і показники фінансової безпеки підприємства;

- створення організаційної структури з управління системою фінансової безпеки підприємства.

III. Заходи щодо реалізації засобів фінансової безпеки:

- формування підсистем загального управління системою безпеки підприємства;

- визначення суб'єктів управління системою фінансової безпеки підприємства та їх ролі;

- розрахунок засобів та визначення методів забезпечення фінансової безпеки;
- контроль і оцінка процесу реалізації концепції.

Необхідно мати на увазі, що найбільш повне уявлення про систему фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар» можна отримати після вивчення офіційно прийнятих документів щодо концепції безпеки підприємства, комплексної програми забезпечення безпеки підприємства та планів підрозділів підприємства з реалізації цієї програми. В результаті дослідження нами запропоновано організацію управління системою безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар», яка є організаційною основою створення її структурного підрозділу – служби управління системою фінансової безпеки. Відповідно, результатом нашого дослідження сформульовано узагальнений алгоритм вироблення рішень з структуризації служби управління системою фінансової безпеки, який включає: вибір точки відліку (крок 1) – виявлення загроз фінансовій безпеці – аналіз ризику – планування заходів щодо локалізації фінансових загроз – створення служби управління системою фінансової безпеки – підтримка функціонування служби фінансової безпеки – виявлення загроз безпеки. Побудований алгоритм дозволив спроектувати типові етапи створення служби управління системою фінансової безпеки, їх визначено п'ять: приймається певний стан об'єкта, зафіксований в часі, і визначаються його життєво важливі на цей момент фінансові інтереси; визначаються найбільші можливі для даного об'єкта загрози його фінансовій безпеці; оцінюється ступінь фінансового ризику при реалізації кожного виду загроз, які ранжируються за ступенем ймовірного збитку; розробляється план реалізації відповідних заходів щодо локалізації кожної із загроз з оцінкою потреби в ресурсах, і відповідно можливих витрат; формується служба управління системою фінансової безпеки та корегується структура її завдання.

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати проект організації управління службою фінансової безпеки та впровадити її на ТОВ «Микулинецький Бровар». Служба управління системою фінансової безпеки

складається із трьох служб, які підпорядковуються безпосередньо фінансовому директору підприємства, і до неї входять: фінансово-аналітичний відділ, юридичний та відділ внутрішнього аудиту (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Загальна схема організації служби управління системою фінансової безпеки (УСФБ) ТОВ «Микулинецький Бровар»

Розроблена схема організації управління системою фінансової безпеки дозволила створити систему попередження загроз у господарській діяльності підприємства, яка представляє собою частину функцій управління системою фінансової безпеки й передбачає здійснення реально захисту фінансових інтересів ТОВ «Микулинецький Бровар» (рис.3.3).

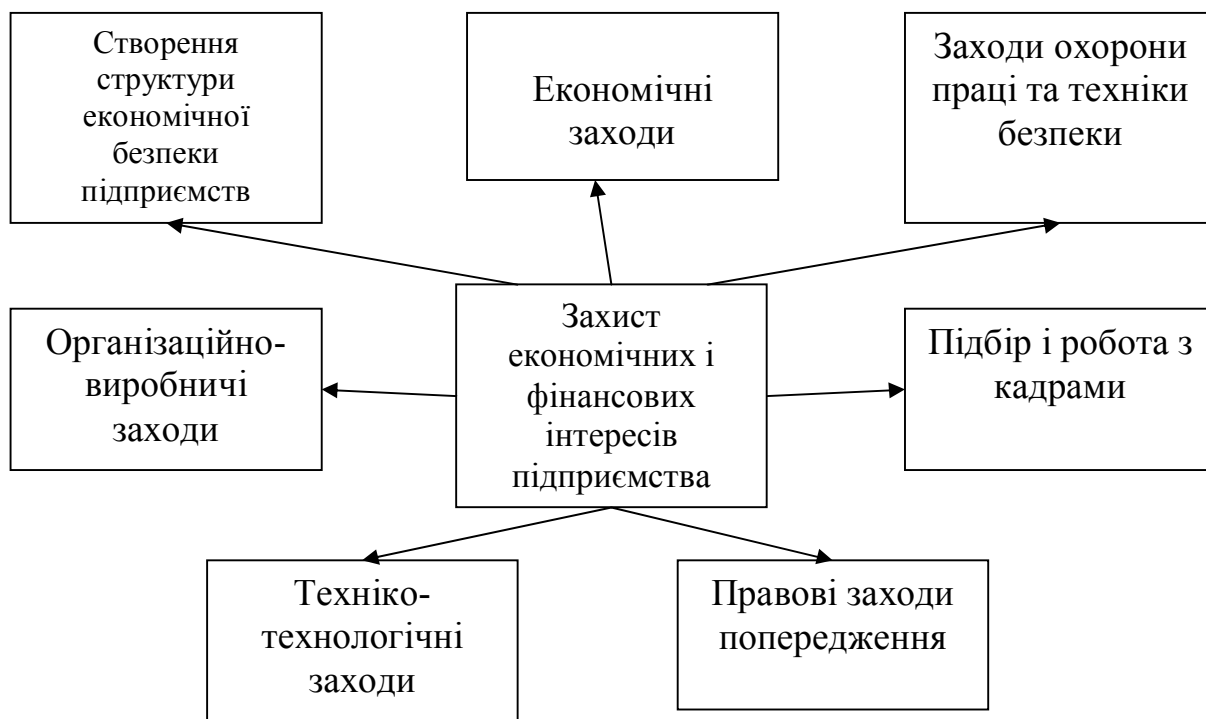

Рис. 3.3. Система заходів захисту економічних і фінансових інтересів ТОВ «Микулинецький Бровар»

Проведений аналіз загроз фінансової безпеки на підприємстві пивоварної галузі підтвердив, що в системі фінансової безпеки найбільш гострою загрозою є управління фінансовими ресурсами.

Відповідно цій домініанті розроблена система функцій, яка впроваджена в діяльність ТОВ «Микулинецький Бровар»:

1) організація й підготовка бюджету на майбутній рік, контроль його виконання й квартальне коректування (гнучкий бюджет);

2) постійна взаємодія фахівців СФБ зі співробітниками підприємства, що забезпечують рух грошових потоків (керівники центрів відповідальності) з метою сприяння ефективного виконання ними їхн функцій, а також із працівниками, що здійснюють оперативний і бухгалтерський облік – з метою одержання необхідної інформації для здійснення заходів фінансової безпеки;

3) проведення внутрішнього аудиту (якщо необхідно) тих або інших контрольних заходів з господарських операцій;

4) правова робота із захисту фінансових інтересів підприємства із замовниками, постачальниками, у правоохоронних органах.

5) робота з підготовки господарських договорів із клієнтами та іншими партнерами і контроль за їхнім виконанням;

6) кожний квартал аналізувати господарську діяльність підприємства та основних порогових показників рівня управління фінансової безпеки. Готувати відповідну для надання фінансовому директору підприємства.

Дослідження також підтвердило, що на ефективність управління системою фінансової безпеки впливає стан справ, рівень прибутків, діловий імідж, морально-психологічний клімат, які залежать від кожного члену колективу. Крім того, співробітники будь-якої структури підприємства є носіями фінансової інформації, що становить комерційну таємницю і потребує захисту.

Тому на ТОВ «Микулинецький Бровар» розроблена і впроваджена інструкція про порядок відбору і заміщення посад, про порядок набору і заміщення посад в фінансовій службі підприємства, впроваджено на

конкурсній основі принцип заміщення посад фінансистів. Один з важливих принципів підбору кадрів – мати на кожну посаду не менше трьох кандидатів.

Для відбору та оцінки персоналу створена кваліфікована комісія, до якої увійшли: начальник підрозділу (центру відповідальності), для якого здійснюється відбір фахівця; менеджер з персоналу; психолог; начальник служби безпеки.

З метою підтримки ефективного функціонування впровадження всіх пропозицій автора в ТОВ «Микулинецький Бровар» була запропонована і впроваджена: матриця управління фінансовою безпекою підприємства (Додаток Д).

3.3. Функціональне забезпечення підвищення якості управління системою фінансової безпеки підприємств

Важливою умовою управління системою фінансової безпеки є фінансовий контролінг, метою якого є орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку та вартості капіталу власників при мінімізації ризику і збереженні ліквідності та платоспроможності підприємства. Крім того, він вирішує ряд функціональних завдань: координації, фінансової стратегії, планування та бюджетування, бюджетного контролю, внутрішнього консалтингу та методологічного забезпечення, внутрішнього аудиту та ревізії. Оскільки підприємство є динамічною системою, то і його фінансова безпека не є статичним явищем, що викликає потребу постійного контролю та ефективного управління.

Термін «контроль» має латинське походження. Контроль (від фр. controle) – перевірка або спостереження з метою перевірки. Спостереження обов'язково пов'язано з об'єктом контролю. Об'єктом контролю може бути матеріальний чи нематеріальний об'єкт, здійснення будь-якої дії [53, с.94].

Важливішими факторами забезпечення фінансової безпеки є планування

і контроль. В економічній літературі ці два важливих терміна в теоретичному та практичному аспектах представлені достатньо широко.

Разом з тим, як показують дослідження, роль контролю полягає лише в забезпеченні збереження майна, виконання планів, тобто обмежуються основними показниками господарської діяльності підприємств. В ринкових умовах роль контролю значно підвищується, з'являються нові позиції – контроль економічної і фінансової безпеки, які не обмежуються внутрішнім контролем і потребують досліджень впливу на безпеку підприємства і зовнішніх факторів.

Питання сутності, ролі та значення контролю у науковій літературі досліджується та обґрунтовується багатьма науковцями, з яких найбільш вагомий внесок в розвиток теорії контролю було здійснено З. М. Борисенком, М. Г. Беловим, М. Т. Білухою, Ф. Ф. Бутинцем, В.Н. Кузьмінським, В.В. Сопко, М.В. Кужельним, М. Г. Чумаченко, О. О. Шпігом та ін. [18; с.100].

У наукових працях на різних етапах розвитку економіки контроль досліджувався як внутрішньовиробничий контроль, фінансово-господарський або фінансовий та внутрішньогосподарський. Узагальнюючи погляди вітчизняних та зарубіжних вчених, ми прийшли до висновку, що трактування внутрішньогосподарського контролю є досить різноманітним. Так, одні, розглядаючи теоретичні засади системи фінансово-економічного контролю, поділяють його на економічний, фінансовий, фінансово-економічний та господарський види. Інші зазначають, що контроль слід поділяти на економічний (господарський), фінансовий і фінансово-економічний (фінансово-господарський) [69, с.111-121].

Ми вважаємо, що всі підходи до проблеми контролю мають право на існування, але важливим при цьому є, по-перше, системний підхід в якому необхідно правильно формулювати мету, завдання, принципи та елементи внутрішньогосподарського контролю, і, по-друге, наявність об'єкту і суб'єкту контролю, до яких відносяться всі вищеперераховані елементи і принципи контролю.

Система фінансового контролю, як і інші види внутрішньогосподарського контролю, поділяється на попередній, поточний та наступний контроль. В економічній літературі ці види контролю розглядаються як контроль за часом його проведення і різними суб'єктами контролю. Тому сутність такого розподілу розглядається таким чином:

1. Постановка попереднього контролю з боку власника полягає в розробці та затвердженні всіх необхідних документів (від статуту до внутрішніх документів), у вирішенні питання про кадровий склад виконавчих органів, про ревізійну комісію, про затвердження аудитора.

2. Поточний контроль здійснюється в момент здійснення операції, визначення напрямів інвестиційних фондів тощо. Поточний контроль прийняття рішень повинен відповідати інтересам власника. Поточний контроль може здійснюватись власником періодично, якщо той не працює на підприємстві.

3. Наступний контроль включає в себе перевірку щорічного звіту про виробничу та фінансову діяльність, оцінку майна підприємства, перевірку дотримання фінансової дисципліни, аналіз фінансового стану [73, с.130].

У вищенаведених поглядах підміняється поняття внутрішньогосподарського контролю зовнішнім. Крім того, необхідно підкреслити, що всі ці три види внутрішньогосподарського контролю є нерозривними за суттю і тісно пов'язаними між собою, кожний з них виникає із попереднього.

Такий контроль є безперервним у просторі господарської діяльності і в часі. Особливо це має значення при організації контролю забезпечення управління системою фінансової безпеки підприємства. Класифікація видів контролю фінансової безпеки, які застосовуються на ТОВ «Микулинецький Бровар» представлено на рис. 3.4.

Класифікація контролю на попередній, поточний та наступний для всіх видів внутрішнього контролю є свого роду системою. Функція попереднього контролю є розробка концепції контролю мети, його параметру і норм, методів проведення поточного контролю, показників виміру (оцінки)

контролю фінансової безпеки підприємства.

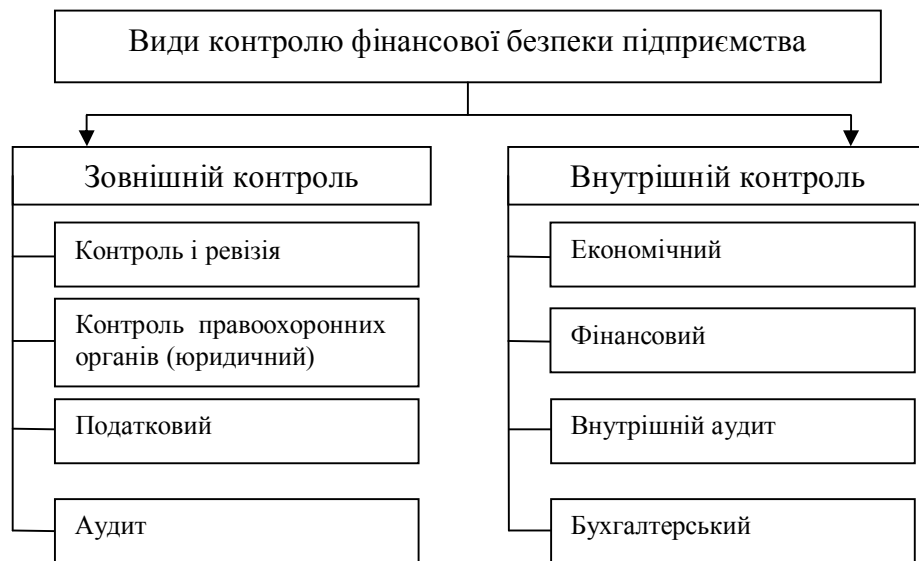

Рис. 3.4. Класифікація видів контролю за фінансовою безпекою на ТОВ «Микулинецький Бровар»

Функція поточного контролю є відслідкування запланованих показників фінансової безпеки, їх вплив на нормативне відхилення, їх зміни, з'ясування причин відхилень. Функція наступного контролю є аналіз результатів відхилень за причиною змін економічного середовища діяльності підприємства, вивчення тенденцій змін цього середовища і розробка планових показників фінансової безпеки на наступний період.

Таким чином, контроль в управлінні системою фінансової безпеки підприємства є безперервний процес взаємопов'язаних дій з планування, відстеження і аналізу результатів діяльності із забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства. Результати наступного контролю є зворотнім зв'язком планування фінансової безпеки. Матриця методів контролю фінансової безпеки підприємства відображена в додатку Ж.

Беручи до уваги вищенаведену класифікацію контролю на попередній, поточний і наступний можемо побудувати модель планування та контролю в забезпеченні управління системою фінансової безпеки досліджуваного підприємства (рис. 3.5).

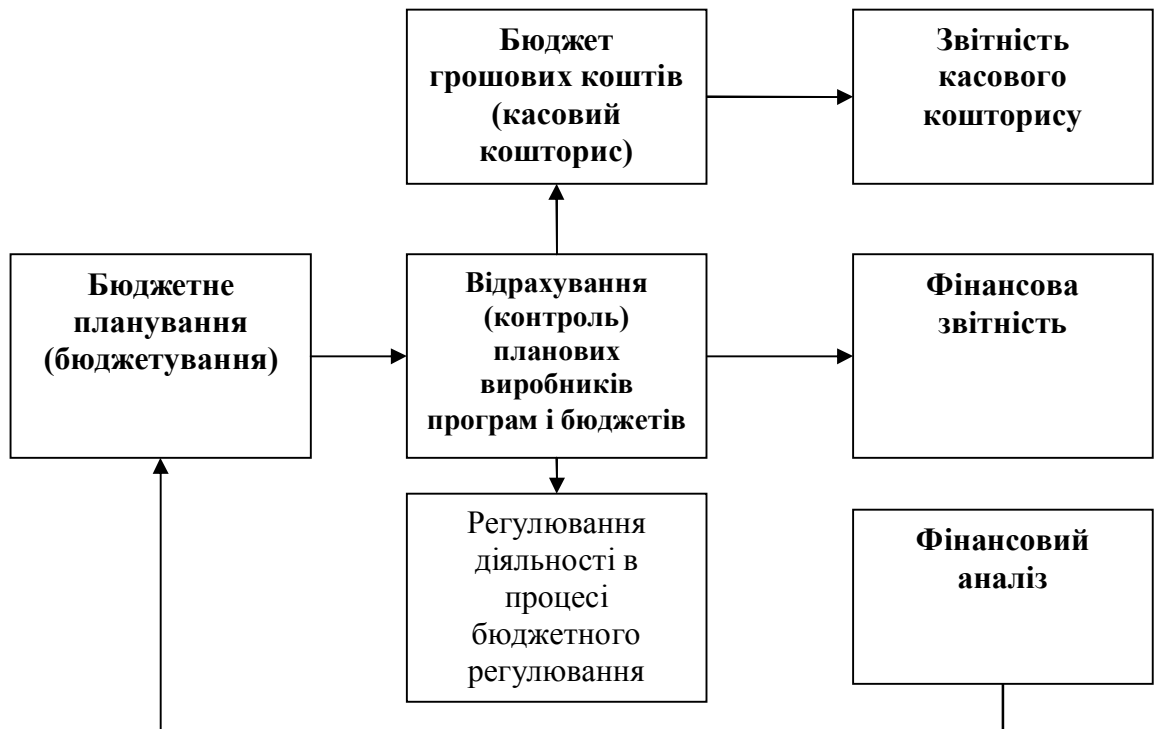

Рис. 3.5. Планування і контроль в забезпеченні управління системою фінансової безпеки підприємства (розробка автора)

В основі вищенаведеної моделі лежить бюджетування – процес планування майбутньої діяльності підприємства на бюджетний період (як правило на рік з поділом на квартали, місяці) і оформлення його результатів у вигляді програм (планів) основних показників діяльності підприємства: об’єм реалізації і виробництва, складання бюджетів (кошторисів) грошових надходжень і грошових витрат; витрати на матеріали потрібні для виробництва; витрати на оплату праці робітників; витрати на утримання апарату управління і витрати на збут. Програми і бюджети розробляються в розрізі структурних підрозділів підприємства і зводяться в єдину консолідовану програму діяльності. Бюджет поділяється на фінансовий і операційний, що складають основний бюджет [78, с.98].

Дослідження дозволило сформулювати мету бюджетування, яка включає: забезпечення поточного планування; забезпечення координації і кооперації підрозділів підприємства з метою використання можливості

(потужності) підприємства; обґрунтування витрат підрозділів і підприємства в цілому; розрахунок бюджетно-касового кошторису (потокі надходження і вибуття грошових коштів); встановлення персональної відповідальності керівника структурного підрозділу підприємства (центру відповідальності за дотримання виконання планів та бюджетів), а також виробити організаційні умови впровадження бюджетування до яких віднесли: аналіз організаційної структури підприємства; розробку системи фінансової відповідальності; розробку системи внутрішньої звітності; навчання адміністративного персоналу підприємства та структурних підрозділів; визначення переліку бюджетів підприємства, в тому числі бюджетів особливих показників фінансової безпеки підприємства.

Одним із важливих таких бюджетів є кошторис потоків грошових коштів, яка забезпечує збалансованість притоку і відтоку грошових коштів помісячно і в цілому за рік; розробка форм таблиць бюджетів і впровадження програмного забезпечення. Крім того, запропоновано розробляти фінансові бюджети: бюджет капітальних вкладень; бюджет запозичених коштів; бюджет руху грошових коштів – плановий документ, який відображає майбутні притоки і платежі грошових коштів – один із найважливіших бюджетів забезпечення фінансової безпеки .

Операційні та фінансові бюджети складають бюджетний баланс, який містить інформацію про майбутнє фінансове становище підприємства, котре очікується в результаті запланованих операцій та бюджетний звіт про рух грошових коштів. Обидві форми є складовими фінансових звітів.

Бюджетні показники цих форм складають планові показники фінансової безпеки підприємства, а форми фінансової звітності є фактичними показниками фінансової безпеки. Їх відхилення є результат діяльності менеджменту підприємства, а центром відповідальності – керівник підприємства [84, с.59].

Одним із варіантів наших пропозицій є пропозиція об'єднання управління бюджетуванням і системою фінансової безпеки на підприємстві,

фінансовим директором або керівником департаменту фінансової безпеки.

Розробку бюджетів рекомендовано виконувати відповідним відділам та підрозділам досліджуваного підприємства ТОВ «Микулинецький Бровар», які узгоджують їх між собою, контролюють або виконують. Бюджет підприємства повинна розглядати Рада з бюджету (рада директорів) і затверджувати генеральний менеджер. Умовно управління бюджетуванням можна подати у вигляді схеми: Діагностика – Пропозиція – Впровадження. На етапі діагностики проводиться аналіз внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз; планування витрат тощо; аналіз управління дебіторською і кредиторською заборгованістю.

На етапі пропозиції проводиться фінансове планування, попереднє складання бюджетів, їх узгодження з іншими бюджетами, затвердження бюджетів. На етапі впровадження проводиться доведення затверджених бюджетів до підрозділів і контроль їх виконання.

Дослідження показало, що бюджети дозволяють розмежувати загальну суму відхилень фактичних показників фінансової безпеки від планових (чистого прибутку, зросту особистого капіталу підприємства, зросту дебіторської заборгованості, тощо), а також показників, які характеризують суто фінансову безпеку (фінансову стійкість, платоспроможність тощо).

Відхилення фактичних витрат від бюджетних виникають внаслідок дії трьох факторів: зміни обсягів реалізації продукції (товарів) і послуг; зміни цін на ресурси; зміни норм витрат на одиницю продукції, а відхилення від бюджету грошових коштів, скоріше всього, відбуваються з причин відволікання коштів на купівлю надлишкових запасів, недоліків в управлінні дебіторською заборгованістю, відволікання коштів на незаплановані операції (штрафи, пеня тощо).

Зв'язок планування і контролю є атрибутом майже всіх операцій в управлінні системою фінансової безпеки підприємства. Функція бюджету – рух грошових коштів, який складається із забезпечення всіх планованих і фактичних платежів, необхідних в поточному періоді, а також зріст грошових

доходів, достатніх для стійкого розвитку підприємництва в середньостроковій перспективі [79, с.9].

Результатом планування є офіційна декларація про наміри, тоді як контроль має справу з відхиленням від плану. Контроль має забезпечити найкраще використання ресурсів для задоволення послуг.

Узагальнена модель планування і контролю на ТОВ «Микулинецький Бровар» зображена на рис. 3.6:

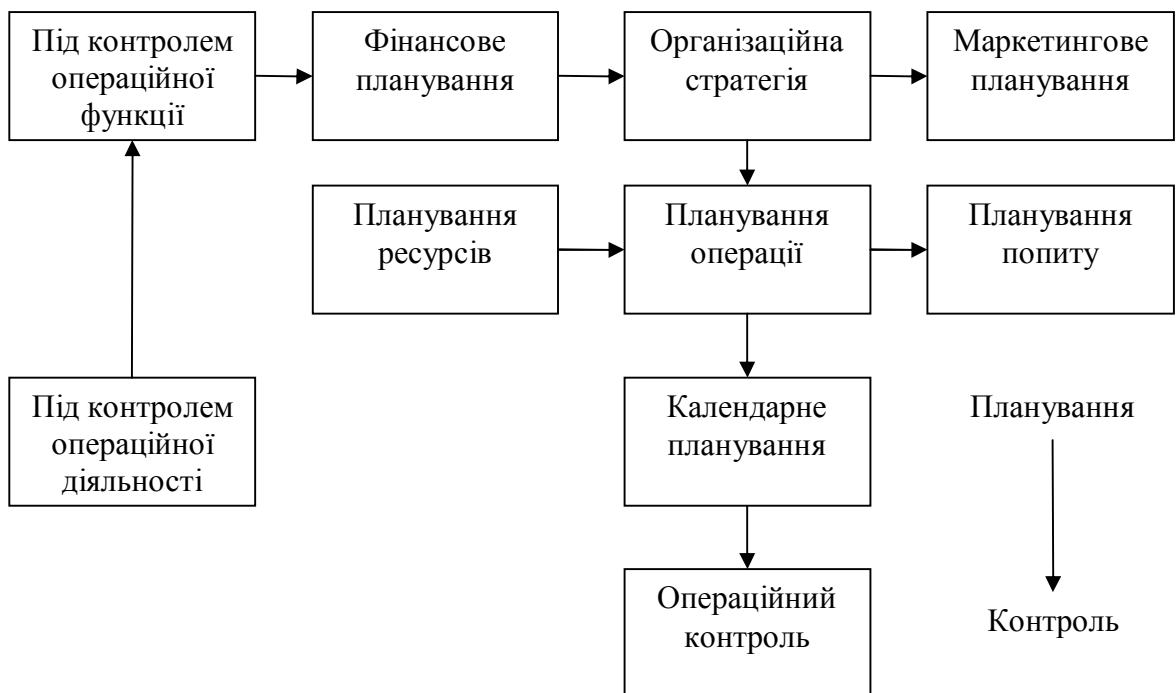

Рис. 3.6. Узагальнена модель планування і контролю на ТОВ «Микулинецький Бровар»

Запропонована модель взаємозв'язку планування і контролю в забезпечення управління системою фінансової безпеки підприємства передбачає здійснення операційних функцій з урахуванням стратегічних рішень, які приймаються на вищих рівнях підприємства, і рішень, які приймаються іншими функціями, такими як маркетингова і фінансова. Ці рішення непідвладні операційній функції, але вона здатна здійснювати на них певний вплив.

Необхідно відмітити, що головним узагальнюючим показником

управління системою фінансової безпеки підприємства в ринковій економіці є приріст капіталу підприємства в розмірі, достатньому для розвитку підприємства. Тому вирішення проблеми приросту капіталу є досить важливим, оскільки доводить необхідність формування та розвитку науки про систему управління фінансовою безпекою капіталів підприємств, і тому дослідження ролі та місця кожної функції в управлінні передбачає декомпозицію як самої системи, так і її функцій [87, с.119].

Відповідно функцію контролю слід розглядати і як складову системи управління, і як систему, в яку входять інші складові. Однією з таких ефективних складових контролю, на наш погляд, є контролінг. Слово контролінг походить від англійського *to control* – контролювати, управляти, яке, у свою чергу, є похідним від французького слова, що означає «реєстр, список перевірки». Але контролінг не зводиться до простої системи контролю, а охоплює значно ширшу сферу діяльності підприємства, оскільки контролінг – це і система спостереження, й вивчення поведінки економічного механізму конкретного підприємства та розробка шляхів для досягнення мети, яку воно ставить перед собою, і система, орієнтована на майбутній розвиток підприємства [96, с.205].

У результаті дослідження, порівнюючи і аналізуючи зміст визначень контролінгу різними авторами, ми прийшли до висновку, що контролінг є важливим засобом ефективного функціонування управління системою фінансової безпеки підприємства оскільки: забезпечує керівництво й акціонерів необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень шляхом інтеграції процесів збору, обробки, підготовки, аналізу, інтерпретації інформації; забезпечує виживання підприємства на рівнях стратегічного й тактичного управління; сприяє оптимізації залежності «виручка – затрати – прибуток». Це дозволило нам дати таке визначення: контролінг – це спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку управління системою фінансової безпеки підприємства і включає інформаційне забезпечення, планування,

координацію, контроль і внутрішній консалтинг. Контролінг базується на системі нормування витрат, визначенні залежності між обсягом реалізованої продукції, витратами та прибутком, кількістю витраченого часу на виробництво продукції, експлуатацією машин та управлінням іншими показниками, які характеризують рівень використання фінансових ресурсів усіх видів.

Нами виділено фінансовий контролінг, який зорієнтований на функціональну підтримку фінансового менеджменту, що визначає його зміст та основні завдання. Провідною метою фінансового контролінгу є орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку та вартості капіталу власників при мінімізації ризику і збереженні ліквідності та платоспроможності підприємства.

Для досягнення цієї мети фінансовий контролінг (контролер) вирішує цілий ряд функціональних завдань: координації, фінансової стратегії, планування, бюджетного контролю, внутрішнього консалтингу та методичного забезпечення, внутрішнього аудиту та ревізії.

Реалізація покладених на фінансовий контролінг завдань досягається в ході виконання службами контролінгу своїх функцій та використання специфічних методів. Залежно від виконуваних функцій і методологічної підтримки фінансовий контролінг нами поділений на стратегічний та оперативний, а також визначені специфічні методи контролінгу: аналіз точки беззбитковості; бенчмаркінг; вартісний аналіз; портфельний аналіз; SWOT-аналіз (аналіз сильних і слабких місць); ABC-аналіз; методи фінансового прогнозування (експертні, екстраполяції тощо).

До методів фінансового прогнозування входять: виконання функцій стратегічного та оперативного контролінгу, система раннього попередження та реагування, довгострокове планування та бюджетування значною мірою ґрунтуються на фінансових прогнозах. Нами виділено три основні групи методів прогнозування: суб'єктивні (експертні) методи визначення прогнозних показників; каузальне прогнозування; методи екстраполяції.

Одним з важливих методів стратегічного контролінгу є так званий аналіз сильних (Strength) і слабких (Weakness) місць, а також наявних шансів (Opportunity) і ризиків (Threat). В економічній літературі цей вид аналізу позначається також як SWOT-аналіз (SWOT-analysis). Згаданий вид аналізу може здійснюватися стосовно всього підприємства, його структурних підрозділів, а також у розрізі окремих видів продукції.

На основі результатів аналізу ендogenous середовища розробляються рекомендації щодо: усунення наявних слабких місць; ефективного використання існуючого потенціалу (сильних сторін). У результаті SWOT-аналізу екзогенного середовища виявляється позитивний і негативний вплив на підприємство ззовні. На основі цього виробляються пропозиції стосовно: нейтралізації можливих ризиків; використання додаткових шансів [56, с.108].

Нами розроблена матриця сильних і слабких сторін підприємства, на якому проводилось дослідження, а також шанси і ризики, які можливо виникнуть під дією зовнішніх обставин (додаток Ж).

Дослідження показало, що SWOT-аналіз є деталізованішим і проводиться в розрізі окремих функціональних блоків діяльності, центрів затрат, видів продукції тощо. В процесі цього аналізу сильні та слабкі сторони підприємства слід оцінити з урахуванням основних тенденцій змін у зовнішньому щодо підприємства середовищі. Так, ліквідність підприємства на актуальну дату може бути сильною стороною підприємства, однак через деякий період внаслідок дії зовнішніх факторів вона може стати недостатньою і перетворитися на слабке місце.

Для того, щоб розробити відповідні заходи підвищення ефективності управління системою фінансової безпеки на ТОВ «Микулинецький Бровар», нами проведені відповідні розрахунки основних фінансових показників діяльності цього підприємства, і на їх основі запропонована оцінка інвестиційної привабливості проектів та управління системою фінансової безпеки, які в подальшому рекомендовані для використання підприємством для розробки планованих і контрольних показників діяльності (додаток В).

Висновки до розділу 3

1. Побудова управління системою фінансової безпеки підприємства повинна здійснюватися на основі дотримання таких принципів: законності; прав і свобод громадян; централізованого керівництва; компетентності; конфіденційності; комплексного застосування ресурсів та коштів; самостійності і відповідальності за забезпеченням економічної безпеки підприємства; передової матеріально-технічної оснащеності. Проведене дослідження підтвердило порядок проектування управління системою фінансової безпеки, що безумовно пов'язано з організацією управління загальносистемної безпеки підприємства, яка, як свідчить досвід, складається з таких основних складових: захист комерційної таємниці та конфіденційності інформації; комп'ютерна безпека; внутрішня безпека; безпека будинків та споруд; фізична безпека; технічна безпека; безпека зв'язку; безпека господарсько-договірної діяльності; безпека перевезень вантажів та осіб; конкурентна розвідка; інформаційно-аналітична робота; експертна перевірка механізму системи забезпечення.

2. Розроблена схема організації управління системою фінансової безпеки дозволила створити систему попередження загроз у господарській діяльності підприємства, яка представляє собою частину функцій управління системою фінансової безпеки й передбачає здійснення реального захисту фінансових інтересів досліджуваного суб'єкта господарювання ТОВ «Микулинецький Бровар».

3. Запропонована модель взаємозв'язку планування і контролю в забезпечення управління системою фінансової безпеки суб'єкта господарювання передбачає здійснення операційних функцій з урахуванням стратегічних рішень, які приймаються на вищих рівнях підприємства, і рішень, які приймаються іншими функціями, такими як маркетингова і фінансова.

ВИСНОВКИ

Основні наукові результати дипломної роботи дають змогу вирішити важливе наукове завдання, яке полягає в поглибленні теоретичних засад управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання, оцінюванні стану управління системою фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар», виробленні рекомендацій щодо підвищення якості такого управління, а також зробити такі висновки й узагальнення:

1. Запропоновано фінансову безпеку суб'єкта господарювання трактувати як діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз із метою забезпечення стабільного фінансового розвитку та зростання його власного капіталу в поточній і стратегічній перспективі.

2. Розроблено методика аналізу фінансової безпеки суб'єкта господарювання, відмінністю якої від фінансового аналізу діяльності підприємства є розкриття причин і наслідків господарської діяльності з урахуванням суб'єктивного фактору безпеки, а також пошук методів з визначення рівня фінансової безпеки й оцінки її впливу на кінцеві показники діяльності підприємства. Тобто головною метою згаданого аналізу є дослідження фінансового стану й основних результатів фінансової діяльності підприємства у динаміці для виявлення ризиків і резервів подальшого підвищення його ринкової вартості та забезпечення ефективного і безпечного розвитку.

3. Обґрунтовано, що фінансова безпека суб'єкта господарювання в ринковій економіці, а особливо в умовах глобальної фінансової кризи, повинна плануватись і прогнозуватись. На підприємстві, де діяльність пов'язана з постійними притоками і відтоками грошових коштів, основними індикаторами безпеки є контроль за рухом грошових потоків та їхньою динамікою з метою інноваційно-інвестиційного та соціально-економічного розвитку суб'єкта господарювання. Основним методом забезпечення ефективного планування грошових потоків і базою контролю за їхньою

динамікою є бюджетування. У дослідженні бюджетування визначено як управління процесами створення, розподілу, використання фінансових ресурсів із метою забезпечення розвитку підприємства та його фінансової безпеки.

4. Розроблено модель управління системою фінансової безпеки ТОВ «Микулинецький Бровар», яка в загальному вигляді визначається як цілеспрямований процес впливу суб'єкта на об'єкт фінансової безпеки, де в якості об'єкта виступають фінансові ресурси підприємства, а в якості суб'єкта – менеджер або власник підприємства, а інтегрована система такого управління виступає сукупністю трьох складових: процесу управління, організації управління та інформації. Для оцінювання якості управління системою фінансової безпеки підприємства запропоновано інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки, який є пороговим рівнем, нижче котрого підприємство не забезпечує інноваційно-інвестиційний і соціально-економічний розвиток.

5. Уточнено сутність поняття «фінансовий стан підприємства» і теоретичне розуміння його впливу на фінансову безпеку суб'єкта господарювання, під згаданим терміном запропоновано розуміти сутнісну характеристику діяльності підприємства у певний період, що визначає його реальну та потенційну можливість забезпечувати достатній рівень фінансування фінансово-господарської діяльності та здатність ефективно здійснювати управління фінансовою безпекою.

6. Визначено поняття фінансової стійкості суб'єкта господарювання як його здатності функціонувати й розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у мінливому внутрішньому і зовнішньому середовищах, що гарантує платоспроможність та інвестиційну привабливість підприємства в довгостроковій перспективі в межах допустимого рівня ризику. Фінансова стійкість значною мірою залежить від оптимальності структури капіталу (співвідношення власних і позикових коштів), від оптимальності структури капіталу активів суб'єкта господарювання, і, перш за все, від співвідношення

основних та оборотних коштів, а також від зрівноваженості його активів і пасивів за функціональною ознакою. Виділено чотири типи фінансової стійкості підприємства – абсолютна, нормальна, нестійкий фінансовий стан, кризовий стан.

7. Проведено структурування функціональних цілей фінансової безпеки з метою проектування управління системою фінансової безпеки досліджуваного суб'єкта господарювання ТОВ «Микулинецький Бровар», до яких у роботі віднесено: забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу, оптимальна та ефективна організаційна структура, належна ефективність корпоративних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, високий рівень кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, якісна правова захищеність, мінімізація екологічних ризиків, забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці, досягнення ефективного рівня інформаційного забезпечення, ефективна організація безпеки персоналу, капіталу та майна, досягнення високої ефективності менеджменту. Загальна модель передумов нормального фінансового розвитку ТОВ «Микулинецький Бровар» складається з двох невід'ємних і взаємозалежних складових: фінансової стабільності і стійкості суб'єкта господарювання та його економічної безпеки.

8. Запропонована модель взаємозв'язку планування і контролю в забезпечення управління системою фінансової безпеки підприємства передбачає здійснення операційних функцій з урахуванням стратегічних рішень, які приймаються на вищих рівнях підприємства, і рішень, які приймаються іншими функціями, такими як маркетингова і фінансова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.И. Абалкин // Вопросы экономики. – 2004. – № 12. – С. 5-11.
2. Александров Г.А. и др. Оценка финансовой безопасности промышленного предприятия / [Александров Г.А., Орлова О. А, Половян А.В.] . – Донецк: ДонНТУ. – 2010. – С. 12-19.
3. Ареф'єва А.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2004. – 169 с.
4. Банківський менеджмент. Підручник / Під ред. проф. О. А. Кириченко та В. І. Міщенко. – К.: Знання, 2011. – 801 с.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія / О.І. Барановський; Інститут економічного прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с
6. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2014. – 759 с.
7. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2004. – 784 с.
8. Бєседін М. О. Основни менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід / М. О. Бєседін, В. М. Нагаєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 496 с.
9. Бревнов А.А. Основы экономической теории / А.А. Бревнов. – Харків: Одиссей, 2006. – 512 с.
10. Бухгалтерський фінансовий облік. Підручник / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир:ЖІТІ, 2008. – 672 с.
11. Бендасюк О.О. Соціальні аспекти економічної безпеки України / О.О. Бендасюк // Регіональна економіка, 2007. – № 3. – С. 70-78.
12. Бондарчук Ю.В. Безпека бізнесу: організаційно-правові основи: науково-практичний посібник / Ю.В. Бондарчук, А.І. Марущак. – К.: Видавничий дім «Скіф», КНТ, 2008. – 372 с.
13. Бандурка А.М. и др. Финансово-экономический анализ: Учебник /

[Бандурка А.М., Червяков Н.М., Посылкина О.В.]. – Х.: Университет внутренних дел. – 2009. – 394 с.

14. Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап / О. Баженова // Банківська справа. – № 1. – 2012. – С. 52-61.

15. Безопасность предпринимательской деятельности: Учебное пособие / Н.П. Ващекин, М.И. Дзалиев, А.Д. Урсул; Моск. гос. ун-т коммерции. НИИ устойчивого развития и безопасности. – 2-е издание, доп. и перер. – М.: ЗАО «Экономика», 2012. – 334 с.

16. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. Бендиков // Консультант директора. – 2000. – №2. – С. 7-13.

17. Борисенко З.М. Основи конкурентної політики: Підручник / З.М. Борисенко. – К.: Таксон, 2004. – 704 с.

18. Бутинець Ф. Ф. та ін. Бухгалтерський управлінський облік: Підручник / [Бутинець Ф. Ф., Давидюк Т. В. та ін.]. – Житомир: ПП «Рута», 2005. – 480 с.

19. Варналій З.С. та ін. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія. – К.:НІСД, 2006. – 576 с.

20. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики [Текст] / Захарій Степанович Варналій. – 3 вид., стер. – К.:Знання, 2005. – 304 с.

21. Варналій З. С. Основи підприємництва [Текст]: навч. посібник / Захарій Степанович Варналій. – 3 вид., випр. і доп. – К.:Знання-Прес, 2014. – 352 с.: рис., табл. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»). – С. 345-350.

22. Василенко В. А. Операционное и ситуационное управление в системе менеджмента / В.А. Василенко, И.Е. Мельник. – М.: МГИУ, 2012.– 530 с.

23. Василенко В.О. Виробничий (операційний) менеджмент / В.О. Василенко, Т.І. Ткаченко. – К: Центр навчальної літератури, 2005. – 532 с.

24. Веснин В.Р. Основы менеджмента / В.Р. Веснин. – М.: ЮРИСТЪ 2003. – 645 с.
25. Володькіна М.В. Економіка промислового підприємства / М.В. Володькіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 196 с.
26. Вавринчук М.П. Національна безпека України / М.П. Вавринчук. – К.: Кондор, 2008. – 600 с.
27. Безпека підприємств в інформаційній економіці // Безпекотворення: питання теорії і практики та правові аспекти. – К.: Видавництво Європейського університету, 2007.
28. Власюк О.С Деякі аспекти внутрішньої економічної безпеки / О.С. Власюк // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 7. – С. 24-32.
29. Власюк О.С. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. Монографія / За ред. О.В. Власюка. – К.: Знання. – 2005. – 378 с.
30. Власюк О.С. Інвестиційна політика в стратегії забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект / О.С. Власюк. – К.: НППМБ. – 2004. – 227 с.
31. Вінграновський А.М. Світовий досвід державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів і концептуальні засади регіональної політики України / А.М. Вінграновський // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 172-176
32. Вішневська Б. Методи мінімізації фінансових ризиків / Б. Вішневська // Економіст. – 2007. – №6. – С. 58-60.
33. Вечкелов Г.С. Экономическая безопасность. Учебник для вузов / Г.С. Вечкелов. – СПб.: Питер, 2013. – 384 с.
34. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону / З.В. Герасимчук, Т.М. Вахович; Луцький держ. техн. ун-т. – Луцьк: ЛДТУ, 2013. – 248 с.
35. Гуцал А.Ф. Проблеми енергетичної безпеки України в контексті інтеграції / [Гуцал А.Ф. Прейгер Д.К., Корнілов І.Е.] // Стратегічна панорама.

– 2005. – № 4. – С. 42-57.

36. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / К.С. Горячева. – К.: НАУ, 2006. – 17 с.

37. Горінов О.С. Сучасні методи ідентифікації клієнтів банками України / О.С. Горінов, М.В. Колдовський // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №3 (81). – С.164-165.

38. Господарський кодекс України: Офіц. видання. – К.: Концерн «Видавничий Дім» «Інюре», 2014. – 224 с.

39. Грачев А.В. Анализ и управление финансовой устойчивостью предприятия / А.В. Грачев. – М.:Финпресс, 2002. – 278 с.

40. Губарев О.О Економічна безпека : конспект лекцій. / О.О. Губарев; М-во освіти і науки України, Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2007. – 59 с.

41. Драч Л. В. Оцінювання вартості інтелектуального капіталу в умовах економіки знань / Л.В. Драч, О.Р. Квасовський // Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, молодих вчених, 12 квітня 2016 р., Тернопіль / Відп. ред. О. В. Кнейслер. – Тернопіль: ВЦ “Вектор”, 2016. – С.35-38.

42. Драч Л. В. Фінансова безпека підприємства в системі національної безпеки України / Л.В. Драч, О.Р. Квасовський // Формування єдиного європейського фінансового простору та розвиток світової фінансової думки: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 травня 2016 р., Тернопіль / Відп. ред. О. В. Кнейслер. – Тернопіль: ВЦ “Вектор”, 2016. – С.61-64.

43. Драч Л. В. Підвищення економічної безпеки підприємств в умовах світової глобалізації / Л.В. Драч, О.Р. Квасовський // Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків: збірник студентських наукових праць / Відп. ред. О. В. Кнейслер. – Тернопіль: ВЦ “Вектор”, 2017. – С.21-23

44. Другов О.О. Регіональна політика соціально-економічного розвитку / О.О. Другов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 8 (51). – С. 54-60.
45. Дець В.Ф. Бюджетна безпека та критерії її оцінки / В.Ф. Дець // Стратегічна панорама. – 2007. – №3. – С. 156-160.
46. Дзьобань О. П. Національна безпека в суспільствах транзитивного типу / О.П. Дзьобань; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х.: НАУ ім. М.Є. Жуковського, 2009. – 292 с.
47. Демократичні стандарти врядування й публічного адміністрування: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 4 квіт., 2008 р., Львів. Ч. 2 / Ред.: В.С. Загорський; А.В. Ліпенцев; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Львів, 2008. – 426 с.
48. Загорельская Т.Ю. Финансовая безопасность предприятия как объект управления / Т.Ю. Загорельская // Наук. праці ДНТУ. Вип. 103-4. – Донецьк: ДонНТУ, 2010. – С. 215-218.
49. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: нац. інтереси, реал. загрози, стратегія забезпечення. Навчальний посібник / М.М. Єрмошенко; Київ. нац. торг.-екоп. ун-т. – К., 2012. – 307 с.
50. Єрмошенко М.М. Аналіз і оцінка інвестиційних проектів. Навч. посібник / М.М. Єрмошенко, І.О. Плужніков. – К.: НАУ, 2016. – 156 с.
51. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: Навчальний посібник / Н.И. Реверчук, Я.М. Малик, І.І. Кульчицький, С.К. Реверчук; під ред. С.К. Реверчука. – Львів: ЛФМАУП, 2010. – 192 с.
52. Економічний аналіз: Підручник / Ред. М.Г. Чумаченко; М-во освіти і науки України, Київський нац. економічний ун-т. Вид. 2-е, пер. і доп. – К.: КНЕУ. – 287 с.
53. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємства / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 256 с.
54. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник / М. І. Камлик. – К.: Атіка,

2005. – 432 с.

55. Качинський А.Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Б. Качинський; Інститут проблем національної безпеки; Національна академія Служби безпеки України. – К., 2004. – 472 с.

56. Квасовський О.Р. Проблеми наукової систематизації та осучаснення принципів оптимального оподаткування / О.Р. Квасовський // Фінанси України. - 2006. – № 2. – С.101-112

57. Ковальчук А. Т. Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку / А.Т. Ковальчук. – К.: Парламентське видавництво, 2013. – 488 с.

58. Клодт Х. та ін. Нова економіка: форми впливу, причини і наслідки. Монографія / Х. Клод та ін. –К.: Вид-во «Таксон», 2006. – 306 с.

59. Кім Ю. Г. Проблеми управління фінансовою безпекою підприємства / Ю.Г. Кім // Вчені записки Університету “КРОК». – 2008. – № 18. – т. 4. – С. 76-79.

60. Кім Ю.Г. Системне проектування фінансової безпеки транспортно-експедиційного підприємства / Ю.Г. Кім // Стратегія розвитку України. Науковий журнал. – 2007. – №12 – С. 28-34.

61. Кириченко О. А. та ін. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. Монографія / О. А. Кириченко, В.С. Сідак та ін. –К.: УЕП «Крок», 2008. – 401 с.

62. Кириченко О. А. та ін. Інвестування. Підручник / О.А. Кириченко, С.А. Ерохін, Ю.Г. Кім та ін. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

63. Кириченко О. А. Інвестиційні банки в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О.А. Кириченко // Банківська справа. – 2014. – №2. – С. 47-58.

64. Кириченко О.А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О.А. Кириченко, Ю.Г. Кім // Актуальні питання економіки. – 2008. – №12. – С. 128-132.

65. Кнейслер О. В. Фінансове адміністрування і менеджмент у системі управління фінансами суб'єктів господарювання / О. В. Кнейслер,

Н. І. Налукова // Наукові записки національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка": збірник наукових праць. – Острог:Видавництво Національного університету Острозька академія, 2013. – Вип. 24 – С.169-173.

66. Корнеєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку. Монографія / В.В. Корнеєв. – К.: Основа, 2007. –192 с.

67. Крутов В.В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва в Україні / В.В. Крутов. – К.: «Фенікс», 2008. – 406 с.

68. Ліпкан В.А. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: Навчальний посібник / В. А. Ліпкан, І. В. Діордіца. – К.: КНТ, 2015. – 292 с.

69. Лісовська О.Л. Економічна політика і економічна безпека України: Навч. посібник / О.Л. Лісовська; Національна академія Служби безпеки України. – К.: Видавництво Національної академії СБ України, 2003. – 182 с.

70. Маркирьян Э.А. и др. Финансовый анализ: Учеб. пособие / Э.А. Маркирьян, Г.П. Герасименко, С.Э. Маркарьян. – 4-е изд, испр. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2003. – 341 с.

71. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: Навч. посібник / В.О. Мец. – К: Вища школа, 2014. – 289 с.

72. Минаев Э.С. Управление производством и операциями / Э.С. Минаев, И.Г. Агеева. – М.: ИНФРА-М., 2010. – 256 с.

73. Моляков Д.С. Финансы предприятий отраслей народного хозяйства / Д.С. Моляков. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 200 с.

74. Минаев Г. А. Безопасность организации: учебное пособие / Г.А. Минаев. – М: Университетская книга; Логос, 2011. – 368 с.

75. Матвійчук А. В. Діагностика фінансового стану підприємства із застосуванням інструментарію нечіткої логіки / А. В. Матвійчук, О.А. Сметанюк // Фінанси України. – 2007. – №12. – С. 115-129.

76. Налукова Н. І. Установи та організації як структурні елементи економічної системи / Н. І. Налукова // Формування та ефективність

використання фінансових ресурсів в економічній діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції [Чернігів, 11 – 12 квітня 2014 р.]. – м. Чернігів. – 2014. – 252 с. – С. 44 – 47.

77. Ніжник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навч. посіб. / Н.Р. Ніжник, Г.П. Ситнік, В.Т. Білоус; Українська Академія держ. управління при Президентові України; Академія держ. податкової служби України. – К.: Преса України, 2010. – 304 с.

78. Обушак Т.А. Сутність фінансового стану підприємства / Т.А. Обушак // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №9(75). – С. 95-101.

79. Огарок Л.Л. Системний підхід до управління економічною безпекою як регіональна складова державного механізму / Л.Л. Огарок. – Донецьк: ДДУУ, 2006. – С. 5-11.

80. Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства / Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова; Донецьк, держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк, 2012. – 195 с.

81. Орлов П. І. Основи економічної безпеки фірми / П.І. Орлов, В.Є. Духов. – Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2004. – 284 с.

82. Портер М.Е. Конкуренція / М.Е. Портер; перекл. з англ. – М.: Вільямс, 2002. – 495 с.

83. Портер М.Б. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей; діяльності конкурентів / М.Б. Портер. – К.: Основи, 1998. – 390 с.

84. Погосова М. Ю. Аналіз методичного забезпечення оцінювання фінансової безпеки підприємства / М. Ю. Погосова, В. С. Лебедева // Збірник наукових праць ХНЕУ. Економічні науки. – 2014. – №3. – С. 57-61.

85. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко; Київський економічний інститут менеджменту. – К.: Кондор. 2002. – 302 с.

86. Рибалкин М.М. Философия безопасности: Учебн. пособие / – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – С. 204-211

87. Реверчук Н. Й. Управління підприємницьких структур / Н. Й. Реверчук. – Л.: ЛБІНБУ, 2013. – 196 с.
88. Рендович П.М. Теоретико-ретроспективні підходи до поняття «фінансові ресурси» / П.М. Рендович // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць Вип. 9 (76). – К., 2007. – С. 38-42.
89. Соснин А.С. Менеджмент безопасности предпринимательства. Учебное пособие / А.С. Соснин, П.Я. Пригунов. – К.: Издательство Европейского университета, 2009. – 504 с.
90. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави: Навчальний посібник / А. І. Сухоруков, О. Д. Ладюк. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
91. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 2005. – № 1. – С. 97-106.
92. Семенченко А.І. Категорійно-потенційний апарат стратегічного планування забезпечення національної безпеки / А.І. Семенченко // Стратегічна панорама. – 2008. – № 1. – С. 21-27.
93. Семенченко А.І. Поняття «сектор безпеки» та «воєнна організація держави»: методика розробки й обґрунтування призначення, складу, структури та взаємозв'язків / А.І. Семенченко // Стратегічна панорама. – 2011. – № 3. – С. 54-61.
94. Соскін О.І. Модель економічної безпеки держави: сучасні особливості формування та впровадження / О.І. Соскін // Економічний часопис – XXI. – 2005. – № 3-4. – С. 24-26.
95. Турило А. М. Методика оцінки інвестиційної безпеки підприємства / А. М. Турило, С.В. Капітула // Актуальні питання економіки. – 2007. – №3. – С. 140-143.
96. Тумар М.Б. Основи економічної безпеки підприємства. Навчальний посібник / М.Б. Тумар. – К.: «Хай-Тек-Прес», 2014. – 232 с.
97. Фаріон Я.М. Фінансове планування на промислових підприємствах / Я.М. Фаріон, Я.В. Ремовська // Актуальні проблеми сучасної

економічної науки. Збірник наукових тез / Відп. ред. І.М.Таранов. – Тернопіль, 2010. – С.170-172.

98. Федосов В. та ін. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями. Монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін. – К.: КНЕУ 2002. – 432 с.

99. Цивільний кодекс України: Офіц. видання. – К.: Концерн «Видавничий Дім» «Інюре», 2004. – 356 с.

100. Чумаченко М.Г. Учет и анализ в промышленном производстве США. – М.: Финансы, 1971. – 240 с.

101. Шевчук О. А. Аналіз фінансових результатів в системі АРМ / О.А. Шевчук // Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аудиту та аналізу: теорія, методологія, організація. Збірник тез доповідей Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон, 24-25 листопада 2015 р. – Херсон. – 2015. – С. 68-70.

102. Шевчук О. А. Сучасні інформаційні системи обліку на підприємстві / О. А. Шевчук // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації. Тези-доповідей Одинадцятої Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль, 13-14 березня 2014 р. – Тернопіль. – 2014. – С.333-335.

103. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: моногр. / С.М. Шкарлет // . – К.: Книжкове видавництво Національного авіаційного ун-ту, 2007. – 436 с.

104. Dr. Ernest j. Willson III. China's Influence in Africa. Implications for U.S. Policy. Testimony before the Sub- Committee on Africa, Global Rights and International Relations of the Committee on International Operations, House of Representatives, Wash. – July 28, 2015. – P.13.

105. Ernest J. Willson III. China's Influence in Africa. Implications for U.S Policy. Testimony before the Sub-Committee on Africa, Global Rights and International Relations of the Committee on International Operations, House of Representatives, Wash. – July 28, 2014. – P.11.